

ლუკა კუჭუხიძე

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი; სავლე წერეთლის ფილოსოფიის ინსტიტუტი,
საქართველო

SIGNIFICARE – არისტოტელის აღნიშვნის თეორია ბოეციუსის კომენტარებში

საკვანძო სიტყვები: ლოგოსი, ენა, არისტოტელე, ბოეციუსი

შესავალი

წინამდებარე სტატიის მიზანია, გააანალიზოს აღნიშვნის ის თეორია, რომელიც არისტოტელეს ტრაქტატის „განმარტებისათვის“ (Peri Hermeneias) პირველ თავშია მოცემული. უფრო კონკრეტულად, ნაშრომი ძირითადად ეძღვნება ამ თეორიის რეცეფციის პრობლემას ბოეციუსის კომენტარებში.¹

---

¹ საგულისხმოა, რომ ბოეციუსის აღნიშვნის თეორია, ფილოსოფოსთა და ფილოსოფიის ისტორიკოსთათვის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს, იმის გასაგებად, თუ როგორ იქნა გადააზრებული მის მიერ, არა მხოლოდ არისტოტელეს სემანტიკური თეორია, არამედ ის ფილოსოფიური და თეოლოგიური იდეები, რომლებსაც გვიან ანტიკურობაში დაედო სათავე. მაგ:

- სტოიკოსთა ენის თეორია (კონკრეტულად კი საკითხი იმის შესახებ, შესაძლებელია თუ არა ბოეციუსის კომენტარში სტოიკოსთა λεκτων-ის ამოკითხვა? სტოიკოსთა λεκτων ნიშნავს „გამოთქმადს“. მათი ენის ფილოსოფიაში ერთმანეთისგან განირჩევა აღნიშვნა, აღმნიშვნელი და აღნიშნული ან სახელდებული. თუკი ბოლო ორი სხეულებრივ მოცემულობას წარმოადგენს (აღმნიშვნელი ისაა, ვინც აღნიშნავს, ხოლო სახელდებული, ის რაც აღნიშნება) აღნიშვნა არასხეულებრივი მოცემულობაა, რომელიც მათთან იწოდება λεκτων-ად. იხ. Sadley 1998.
- ავეუსტინეს მოძღვრება ნიშნის შესახებ (ავეუსტინე De Doctrina Christiana-ში signum-ის (ნიშანი) ორგვარ განსაზღვრებას იძლევა: შტრ.: „signa, res quae ad significandum aliquid adhibentur“. (Augustine, De Doctrina Christiana, I. 11. 2, 11.) -

ფილოსოფიის ისტორიაში არისტოტელეს „Peri Hermeneias“ ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ცნობილი ტექსტია. ამ ტრაქტატის ბოეციუსისეულმა თარგმანმა და კომენტარებმა საკვანძო როლი შეასრულეს ფილოსოფიური, თეოლოგიური და ლოგიკური აზროვნების შემდგომ განვითარებაში. ხაზი უნდა გაესვას, რომ არისტოტელეს აღნიშვნის თეორია და გვიან ანტიკურობაში განვითარებული დისკუსიები, დიდწილად, სწორედ ბოეციუსის მეშვეობით გადაიზრა ლათინური შუა საუკუნეების სამყაროში. ეს კი იმ ფილოსოფიურ, თეოლოგიურ თუ ლოგიკურ დებატებში აისახა, რომლებიც სქოლასტიკის ეპოქასა და გვიან შუა საუკუნეებში იყო: მაგ. ავგუსტინესა და ბოეციუსიდან მომდინარე სულიერი სიტყვის იდეამ, ახალი სიცოცხლე უილიამ ოკამის ნააზრევში ჰპოვა და მის მიერვე სისტემურად იქნა გადააზრებული.² ბოეციუსისეულმა აღნიშვნის მოდელმა გავლენა მოახდინა დიქტიზმის ფორმირებაზე შუა საუკუნეების ლოგიკაში, მის ლათინურ ტერმინოლოგიაში, არისტოტელესეული სამი ერთეულის (ბგერა, სულში წარმოქმნილი წარმოდგენა, საგანი) გადააზრების ცდებმა კი, სქოლასტიკის ეპოქაში ახლიდან იჩინა თავი მოდისტთა სკოლის მიერ გამართული დისკუსიის გარშემო, modi significandi-ის, modi intelligendi-ის და modi essendi-ის შესახებ.³ მაშასადამე, ამ უფრო გვიანდელი პრობლემატიკის გააზრება შეუძლებელი ხდება ბოეციუსის ფილოსოფიური იდეების გათვალისწინების გარეშე.

შდრ. თარგმანი: „ნიშნები წარმოადგენენ საგნებს, რომელთა მეშვეობითაც რაღაცის აღნიშვნა ხდება“ და „Signum est enim res praeter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire.“ (Augustine, De Doctrina Christina, II. 1. 1, 5-7).- შდრ. თარგმანი: „ნიშანი არის რაღაც, რაც საგნის მიერ ადრულ შთაბეჭდილებას, რაღაც სხვად გარდაქმნის გონებაში“. ხოლო De Dialectica-ში ავგუსტინე წერს, რომ „ნიშანი არის რაღაც, რაც თავის თავს შეგრძნებებს უჩვენებს, ხოლო რაღაც სხვას უჩვენებს - სულს.“ შდრ.: „Signum ?, est et quod se ipsum sensui, et praeter se aliquid animo ostendit.“ (Augustine, De Dialectica, V. 9-10).

² ამ საკითხის შესახებ იხ. 1.2. მენტალური ენა.

³ Modi significandi-ის შესახებ იხ.: ცოფურაშვილი 2017, 63.

ტრაქტატის პირველი თავის დასაწყისში არისტოტელე სემანტიკურ თეორიას ავითარებს, რომლის მიხედვითაც:

„ბგერები, რომლებიც ხმით წარმოიქმნებიან, სულში წარმოქმნილი წარმოდგენების სიმბოლოები არიან, ხოლო ანბანი ბგერათა სიმბოლოა. როგორც ყველას ერთი და იგივე ანბანი არ აქვს, ისე ბგერებიც ყველასთვის ერთი და იგივე ვერ იქნება. თუმცადა ის, რაც ორივეს მიერ (ბგერა და ანბანი) უპირველესად აღინიშნება, სულში წარმოქმნილი უმარტივესი წარმოდგენებია, რომლებიც ყველა ადამიანისთვის საერთოა და სწორედ ისინი არიან საგნები, რომელთა ანარქელიც წარმოდგენებია“⁴

არისტოტელეს ტრაქტატის პირველი თავის ხუთი სტრიქონის განმარტებით ბოეციუსი აღნიშვნის თეორიას აყალიბებს, რომლითაც, პოლ ვინსენტ სპადეს აზრით, იგი ენის „ფსიქოლოგიურ“ ინტერპრეტაციას უყრის საფუძველს.⁵ ენის „ფსიქოლოგიურ“ ხედვაში, სპადეს და სხვა თეორიტიკოსთა მიერ ორი ასპექტი იგულისხმება:

1. ბოეციუსის მიერ არისტოტელეს სემანტიკური სამკუთხედის ახალი გადააზრების მოდელი, რომლის მეშვეობითაც ის „ხმით წარმოქმნილ ბგერებს“ უპირველესად,

⁴ მდრ.: Ἀριστοτέλης, Περὶ Ἑρμηνείας, 16a: "Ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γραφόμενα τῶν ἐν τῇ φωνῇ. καὶ ὥσπερ οὐδὲ γράμματα πᾶσι τὰ αὐτὰ, οὐδὲ φωναὶ αἱ αὐταὶ• ὧν μέντοι ταῦτα σημεῖα πρώτων, ταῦτα πᾶσι παθήματα τῆς ψυχῆς, καὶ ὧν ταῦτα ὁμοιώματα παράγματα ἦδη ταῦτά". ამ პასაჟის ირგვლივ, მკვლევართა შორის ორი ძირითადი შეხედულების გამოყოფა შეგვიძლია:

- ტრაქტატის პირველი თავის პირველი სტრიქონები „სემანტიკის ისტორიაში ყველაზე მნიშვნელოვან ტექსტადაა“ მიჩნეული. ტრაქტატის სწორედ ეს ადგილი იძლევა იმპულსს „აღნიშვნის ლინგვისტური კონვენციონალიზმის“ შემდგომი განვითარებისათვის - ნორმან კრეცმანი მდრ. Kretzmann 1974, 3.
- აღნიშნულ სტრიქონებში არისტოტელე მნიშვნელობის თეორიას ავითარებს, რომელსაც თანამედროვე გადმოსახედიდან „მრავალი სისუსტე აქვს“ - ჯონ აკრილი მდრ. Ackrill 1963, 113.

⁵ მდრ. Spade 1981, 188-189.

სულში წარმოქმნილ წარმოდგენებს უკავშირებს და მხოლოდ მეორეულად – მათი მედიაციის გზით – საგნებს. აქ თითქოს ორმაგი აღნიშვნის თეზა იკითხება, რადგან, ერთი მხრივ, ბოეციუსი ამტკიცებს, რომ ხმით წარმოქმნილი ბგერები საგნებს (res) აღნიშნავენ, მეორე მხრივ კი, ის წერს, რომ ბგერები უპირველესად აღნიშნავენ აზრებს, ხოლო საგნებს მხოლოდ *მეორეულად*, აზრთა მედიაციით (medietas).⁶

2. „აღნიშვნის“ ბოეციუსისეულ-შუა საუკუნეობრივ სქემასა და *მნიშვნელობის* თანამედროვე გაგებას შორის პარალელუბის არსებობა-არარსებობის საკითხი.

წინამდებარე კვლევის ფარგლებში ვეცდები, ამ ორ საკითხს შეძლებისდაგვარად გაეცეს პასუხი. ამ მიზნის განსახორციელებლად, პირველად წყაროთა ანალიზის გარდა, თანამედროვე ლიტერატურაში არსებულ ძირითად პოზიციებსაც შევხები. მკვლევრები რომელთა მოსაზრებებსაც დეტალურად გავაანალიზებ, ბოეციუსის ტექსტთან მიმართებაში, არიან: ნორმან კრეცმანი,⁷ პოლ ვინსენტ სპადე,⁸ ჯონ მეგი.⁹ არისტოტელეს კონ-

⁶ შდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: “Nam cum ea qua: sunt in voce res intellectusque significant, principaliter quidem intellectus, res vero quas ipsa intelligentia comprehendit, secundaria significatione per intellectuum medietatem, intellectus ipsi non sine quibusdam passionibus sunt, quae in animam ex subjectis veniunt rebus” (33,1.30).

⁷ ნორმან კრეცმანი [Norman J. Kretzmann] (1928 – 1998) - კორნელის უნივერსიტეტის (აშშ, ნიუ-იორკი) პროფესორი, შუა საუკუნეების ფილოლოგიის ისტორიის და რელიგიის ფილოსოფიის მკვლევარი.

⁸ პოლ ვინსენტ სპადე [Paul Vincent Spade] (1944-) - ინდიანას უნივერსიტეტის (აშშ, პლუმინგტონი) ემერიტუს პროფესორი, შუა საუკუნეების ლოგიკის და სემანტიკის მკვლევარი.

⁹ ჯონ მეგი [John Magee] (1955-) - ფილოლოგი, მედიევისტი, ტორონტოს უნივერსიტეტის (კანადა) კლასიკური განყოფილების პროფესორი (1992 წლიდან), შუა საუკუნეების კვლევების პონტიფიკური ინსტიტუტის მკვლევარი. მისი კვლევითი ინტერესებია - გვიან ანტიკური ფილოსოფია და ტექსტუალური კრიტიკა.

ტექსტში კი: ვალტერ ბელარდი¹⁰ და კ. ვ. ა. უიტაკერი.¹¹ შუა საუკუნეების სემანტიკის ზოგადი მიმოხილვისას, გაკვრით შევხები ლამბერტუს მ. დე რიკის,¹² იან პინბორგის¹³ და ალან დე ლიბერას¹⁴ შეხედულებებს.

1. Significare: რა რას აღნიშნავს “De interpretatione”-ში?

1.1. Significare ბოციუსთან

ტრაქტატის „განმარტებისათვის“ მეორე კომენტარში ბოციუსი შენიშნავს, რომ მეტყველების მთელი კონსტრუქცია სამი ძირითადი ნაწილისგან შედგება: საგნები, აზრები და წარმოქმნილი ბგერები.¹⁵ საგანი (res) მოხელთებულია აზრის (intellectus) მიერ. წარმოქმნილი ბგერა (vox)¹⁶ აღნიშნავს სულის კონცეპტებს

¹⁰ ვალტერ ბელარდი [Walter Belardi] (1923-2008) - იტალიელი ლინგვისტი, ანტიკური ფილოსოფიის სპეციალისტი.

¹¹ კ. ვ. ა. უიტაკერი [C. W. A. Whitaker] - კემბრიჯის უნივერსიტეტის (დიდი ბრიტანეთი) პროფესორი, ანტიკური ფილოსოფიის მიმართულებით.

¹² ლამბერტუს მ. დე რიკი [L. M. De Rick] (1924-2012) - ლეიდენის უნივერსიტეტის (ნიდერლანდები) ემერიტუს-პროფესორი ანტიკური და შუა საუკუნეების ფილოსოფიის მიმართულებით. ლათინური შუა საუკუნეების ლოგიკის და სემანტიკის დარგის დამფუძნებელი ნიდერლანდებში.

¹³ იან პინბორგი [Jan Pinborg] (1937–1982) - შუა საუკუნეების ლინგვისტიკის და ენის ფილოსოფიის ცნობილი მკვლევარი. შუა საუკუნეების კოპენჰაგენის (დანია) სკოლის (რომელსაც 1940-იანი წლებიდან ეყრება საფუძველი, ჰაინრიხ რუსის თაოსნობით) მთავარი წარმომადგენელი.

¹⁴ ალან დე ლიბერა [Alain De Libera] (1947-) - ფილოსოფიის ისტორიკოსი, შუა საუკუნეების ფილოსოფიის ისტორიის გამოჩენილი სპეციალისტი, კოლეჯ დე ფრანსის (საფრანგეთი) საპატიო პროფესორი. დიდი ხნის მანძილზე, ამავე უნივერსიტეტის შუა საუკუნეების ფილოსოფიის კათედრის ხელმძღვანელი (პოზიცია, რომელიც მანამდე მხოლოდ უტიენ ჟილსონს ეკავა).

¹⁵ შღრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: „Sive enim quaelibet interrogatio sit atque responsio, sive perpetua cuiuslibet orationis continuatio, atque alterius auditus et intelligentia, sive hic quidem doceat ille vero discat, tribus his totus orandi ordo perficitur: rebus, intellectibus atque vocibus” (20,1.15).

¹⁶ Vox-ის ბოციუსისეული განსაზღვრება ამგვარია: „ზმით წარმოქმნილი ბგერა, ენის მეშვეობით გამოსატული ჰაერია, რომელიც ცოცხალ არსებაში სხულის კონკრეტული ორგანოს, სახელდობრ, სასუნთქი გზების მეშვეობით ხორციელ-

(conceptiones animi)¹⁷ და აზრებს (intellectus),¹⁸ თავად აზრები კი ახდენენ ერთი მხრივ, საგანთა კონცეპტუალიზაციას, ხოლო მეორე მხრივ – თავად საგნებიც სიტყვათა მეშვეობით ხდებიან აღნიშნულნი.¹⁹

ამ სამი ძირითადი ნაწილის ხსენების შემდგომ, ბოეციუსი დასძენს, რომ არსებობს მეტყველების პროცესის განმახორციელებელი მეოთხე მნიშვნელოვანი წევრი, სახელდობრ – ანბანი, რომელიც ბგერებს აღნიშნავს (scriptae namque litterae ipsas significant voces). ამგვარი სურათის მიხედვით, ასეთ სქემას ვიღებთ: 1. ანბანი, რომელიც აღნიშნავს ბგერებს (litterae quidem significant voces); 2. ბგერა, რომელიც აღნიშნავს აზრებს (voces vero intellec-

---

დება“. შდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „Vox est aeris per linguam percussio, quae per quasdam gutturis partes, quae arterie vocantur, am animali profertur“ (4,1.15).

¹⁷ სულის კონცეპტები (conceptiones animi) ბოეციუსის ტექსტში ხშირად სულში წარმოქმნილი წარმოდგენების (passiones animi) აზრითაა გამოყენებული, რაც გვაფიქრებინებს იმას, რომ მასთან „სულში წარმოქმნილი წარმოდგენები“ აზროვნების აღმნიშვნელი ან რაღაც სახის გონისმიერ მოცემულობასთან დაკავშირებული ერთიანობებია. ეს აზრი, თავად კონცეპტის ლათინური ეტიმოლოგიიდან გამოიყვანება: conceptum, conceptus, concipere - განიშარტება, როგორც მიღება, მოხელთება, ჩასახვა, იხ. ცოფურაშვილი 2017, 51.

¹⁸ Intellectus-ს რიგ შემთხვევაში ვთარგმნი „აზრებად“, რიგ შემთხვევაში კი - „აზრად“, იმ კონტექსტუალური შინაარსიდან გამომდინარე, რასაც ამ ცნებებში ბოეციუსი დებს. „აზროვნება“, ან „გაგება“ (როგორც წესი intellectus ასე ითარგმნება), ბოეციუსის კომენტარებში ნაკლებად იკითხება. კონტექსტიდან ჩანს, რომ საუბარია „აზრებზე“, როგორც აღნიშვნის პროცესის შემადგენელ ერთეულებზე, ბგერათა და ანბანთა დარად, ან „აზრზე“, რომლის მეშვეობითაც „საგანია“ მოხელთებული. აღსანიშნავია, რომ არისტოტელესეული ლოგიკური ტერმინოლოგია ლათინური სამყაროსთვის ფაქტობრივად ბოეციუსის მიერ იქმნება. შესაბამისად, ის სისტემატიზებული ცნებობრივი აპარატი, რომელსაც მოგვიანებით სქოლასტიკის ეპოქა ეყრდნობა, აქ ჯერ ბოლომდე არ არის შემუშავებული და ჩამოყალიბებული. მსგავს თარგმანს იყენებს ბოეციუსის კომენტარების ინგლისურენოვან თარგმანში ენდრიუ სმიტიც, რომელიც Intellectus-ს თარგმნის, როგორც Thoughts (იხ. Boethius 2010, 25).

¹⁹ შდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „Res enim ab intellectu concipitur. Vox vero conceptiones animi intellectusque significat, ipsi vero intellectus et concipiunt subiectas, res et significantur a vocabus“ (20,1.15).

tus); 3. აზრები, რომლებიც აღნიშნავენ საგნებს (intellectus autem res concipiant).²⁰

ამ განუყრელი სემანტიკური მიმართების გამო, როგორც ბოეციუსი აღნიშნავს, „ის, ვინც იყენებს ერთსა და იმავე ნაწერს, ასევე უნდა გამოიყენოს ერთი და იგივე სახელი თუ ზმნა, ხოლო, ის, ვინც იყენებს ერთსა და იმავე ბგერას, მას იგივე აზრები ებადება თავის კონცეპტებში“.²¹ მაშასადამე, ბოეციუსისეული ამ ლოგიკის გათვალისწინებით, ვისაც ერთი აზრი გააჩნია, უუჭველად ერთ საგანს ფლობს. თუმცადა, ეს წესი ვერ იმუშავებს საპირისპირო მიმართულებით, რადგან მათ, ვისაც ერთი და იგივე აზრი და ერთი და იგივე საგანი გააჩნიათ, ავტომატური სახით არ გააჩნიათ ერთი და იგივე ანბანი და ბგერა:

*„როდესაც, რომაელი, ბერძენი და ბარბაროსი ხედავენ ცხენს ერთსა და იმავე დროს, მათ ცხენის შესახებ ერთი და იგივე აზრი ებადებათ, საგანიცა და აზრიც კონცეპტუალიზებული ერთეულად განამდვილებულიდან, მათთვის ერთია; თუმცადა ბერძენი ცხენს ერთ სახელს არქმევს, რომაელი მეორეს, ხოლო ბარბაროსი მესამეს. შესაბამისად, ბოეციუსი ასკვნის, რომ იქ სადაც ერთი და იგივე იღუა და საგანი ჩნდება, უცილობლად არ გამომდინარეობს, რომ ანბანი და ბგერაც ერთი და იგივეა“.*²²

²⁰ მდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „Res enim semper comitantur eum qui ab ipsis concipitur intellectum, ipsum vero intellectum vox sequitur, sed voces elementa, id est litterae. Rebus enim ante propositis et in propria substantia constitutis intellectus oriuntur. rerum enim semper intellectus sunt“ (20,1.30).

²¹ მდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „Namque apud quod eadem sunt litterae, et qui eisdem elementis utuntur, eisdem quoque nominibus eos ac verbis, id est vocibus, uti necesse est, et qui vocibus eisdem utuntur, iidem quoque apud eos intellectus in animi conceptione versantur“ (21,1.20).

²² მდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „Nam cum Romanus, Graecus ac barbarus simul videant equum, habent quoque de eo eundem intellectum quod equus sit, et apud eos eadem res subiecta est, idemque a re ipsa concipitur intellectus, sed Graecus aliter equum vocat, alia quoque vox in equi significatione Romana est, et barbarus ab utroque

ბოეციუსი პორფირიოსს იმოწმებს, რომელიც ანტიკურ ფილოსოფოსთა შორის გამართულ დავას აღწერს, იმის შესახებ, თუ საკუთრივ (*proprie*) რას აღნიშნავენ (*significare*) გამოთქმული ბგერები? პორფირიოსი ხუთ შესაძლო პასუხს იძლევა ამ კითხვაზე:

1. საგნებს (*res*)
2. არასხეულებრივ ბუნებას (*natura incorporea*)
3. შეგრძნებებს (*sensationes*)
4. წარმოსახვებს (*imaginatioes*)
5. აზრებს (*intellectus*)

ბოეციუსი პირდაპირ იწყებს მეორე პასუხის მომხრეთა განხილვას. ამ ჯგუფში ის პლატონისტებს მოიაზრებს, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ არსებობს ზოგადი ცნებები უნივერსალიები, რომლებიც გამიჯნულია საგანთაგან. მაგ., ადამიანი როგორც ასეთი (*hoc ipsum homo*) და ცხენი, როგორც ასეთი (*hoc ipsum equus*); შესაბამისად, „არასხეულებრივი ბუნება“ ამ კონტექსტში პლატონური „ფორმების“ ან „იდეების“ სახეს იღებს. ლაპარაკია ფორმებზე, რომლებიც განიხილებიან მათი გრძნობად-ინდივიდუალურისგან გამიჯნულად, რაც უნივერსალიათა რეალისტური პოზიციის დამყარებას ემსახურება.

ბოეციუსი გამორიცხავს, როგორც პირველ, ისე მეორე ინტერპრეტაციებს და ყურადღებას ამახვილებს იმ ხედვებზე, რომელთა მიხედვითაც აღნიშვნა მიმართულია რაღაც სახის სულიერი მოცემულობისკენ. პორფირიოსის სქემის მიხედვით ასეთი შეიძლება სამი რამ იყოს:

- შეგრძნება
- წარმოსახვები
- აზრები

---

in equi designatione dissentit, quocirca diversis quoque voces proprias elementis inscribunt. Recte igitur dictum est apud quos eadem res iidemque intellectus sunt, non statim apud eos vel eadem voces, vel eadem elementa consistere“ (21,1.20).

რატომ არა შეგრძნება? ბოეციუსი ამ კონტექსტში იმოწმებს არისტოტელეს ნაშრომს *De iusticia*, სადაც წერია, რომ შეგრძნებები გონითი მოცემულობებისგან ბუნებით განსხვავდებიან.²³ ასეც რომ არ იყოს, მოაზროვნე შენიშნავს: „არისტოტელეს რომ შეგრძნებები ჰქონოდა მხედველობაში, ის სხეულში წარმოქმნილ წარმოდგენებზე (*passiones corporis*) ისაუბრებდა და არა სულში წარმოქმნილ წარმოდგენებზე (*passiones animae*)“.²⁴

წარმოსახვათა წინააღმდეგ მას არისტოტელეს „*De anima*“-დან მოჰყავს შესატყვისი ადგილი, სადაც სტაგირიტი წერს, რომ აზრთა გაერთიანება იძლევა ან ქვემარტებას, ან ცდომილებას, წარმოსახვათა ერთიანობა კი – არა.²⁵

პორფირიოსის მიერ გაშლილი ამ დისკუსიის საფუძველზე ბოეციუსი, ერთი მხრივ, ამტკიცებს, რომ ხმით წარმოქმნილი

²³ შლრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: „natura enim statim divisa sunt intellectus et sensus“ (27,1.15).

²⁴ შლრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: „si igitur ita dixisset passiones corporis a vocibus significari, tunc merito sensus intellegeremus. Sed quoniam passiones animae nomina et verba significare proposuit, non sensus sed intellectus eum dicere putandum est“ (27,1.20).

²⁵ შლრ.: „წარმოდგენა სულ სხვაა, ვიდრე მტკიცება და უარყოფა. ქვემარტება და სიგრუე წარმოადგენს აზრების დაკავშირებას, მაგრამ რით შეიძლება პირველადი ცნებების განსხვავება წარმოდგენებისაგან, თუ ცნებები წარმოდგენები არ არიან, მაგრამ წარმოდგენების გარეშე მათ არსებობა არ შეუძლიათ?“ (არისტოტელე 2001, 3.8 432a10-14).

შენიშვნა: როგორც ვხედავთ, ქართულ თარგმანში $\phi\psi\alpha\delta\sigma\alpha$ გადმოტანილია, როგორც *წარმოდგენა*, რაც ჩვენს ლათინურ ტერმინოლოგიასთან თანხვედრაში ვერ მოდის, რადგან *imaginatioes წარმოსახვებად* გვაქვს თარგმნილი და არა *წარმოდგენებად*. ამ უკანასკნელს ტექსტში *passiones შეესატყვისება*. ეს ორი ცნება (*წარმოსახვა* და *წარმოდგენა*) შუა საუკუნეების გნოსოლოგიასა და ინტელექტის თეორიაში (უახლეს კვლევებში ფილოსოფიური მედიევისტის მიმართულებით, ასე სათაურდება სქოლასტიკის ეპოქის შემეცნების თეორიის სპეციფიკური მიმართულება) ერთი მნიშვნელობის არ არიან. ამ კონკრეტულ ტრადიციაში, რომელიც, დიდწილად არისტოტელეს *De Anima*-ს ტექსტს ეყრდნობა, *imaginatioes* შეესატყვისება ბერძნულ $\phi\alpha\psi\alpha\sigma\iota\alpha$ -ს, რომელიც, შემდგომ, სქოლასტიკის ეპოქაში, ფანტაზმების თეორიის სახით გრძელდება (მაგ., თომა აქვინელთან), რითაც აზროვნების პროცესში, ინტელიგიბელურ ფორმა-სახეთა (*species intelligibilis*) დაუფლების გზაზე, ერთგვარი შთაბეჭდილებების ან სურათ-ხატების სახელდება ხდება. უფრო მეტი ფანტაზმების შესახებ იხ. კუჭხიძე 2021, 161-179.

ბგერები საგნებს (res) აღნიშნავენ, აზრთა მეშვეობით, მედიაციით (medietas), მეორე მხრივ კი, ის წერს, რომ ბგერები უპირველესად აღნიშნავენ აზრებს, ხოლო *მეორეულად* – საგნებს, აზრთა მედიაციით.²⁶ ეს განაზრება კიდევ უფრო პრობლემური ხდება, როცა მეორე კომენტარში, ის თითქოს ბგერებს სრულებით უზღუდავს საგანთა სამყაროსთან მიმართების გზას და შენიშნავს, რომ: „მიუხედავად იმისა, რომ ბგერები საგანთა სახელები არიან, ჩვენ არ ვიყენებთ მათ საგანთა აღსანიშნად, არამედ – მხოლოდ ჩვენში წარმოქმნილ წარმოდგენათა აღსანიშნად“.²⁷ გამოდის, რომ გამოთქმული ბგერები საგანთა სახელებია, სულში წარმოქმნილ წარმოდგენათა აღნიშვნის სახით, მაგრამ საგნის აღნიშვნას არ ახდენენ.

თუკი ბოეციუსის შეხედულებას ამგვარად წავიკითხავდით, ეს ერთობ პრობლემური იქნებოდა, რადგან საგანთა სამყაროსთან ენობრივ კავშირს სრულებით დავკარგავდით, თუმცაღა ტექსტში მოცემული ეს იდეა კიდევ უფრო მკვეთრ სახესღებულობს, როცა ბოეციუსი შენიშნავს, რომ სახელთა და ზმნათა მეშვეობით ჩვენ *მხოლოდ* (sola) „აზრთა მახასიათებლებს“ (intellectuum qualitatem)²⁸ აღვნიშნავთ.²⁹

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან თითქოს ლოგიკურად უნდა გამომდინარეობდეს, რომ ბოეციუსთან ხმით წარმოქმნილი ბგე-

²⁶ იგულისხმება შესავალში დამოწმებული პასაჟი, შდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „Nam cum ea qua sunt in voce res intellectusque significant, principaliter quidem intellectus. res vero quas ipsa intelligentia comprehendit, secundaria significatione per intellectuum medietatem, intellectus ipsi non sine quibusdam passionibus sunt, quae in animam ex subiectis veniunt rebus“ (33,1.30).

²⁷ შდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „... licet voces rerum nomina sint, tamen non idcirco utimur vocibus, ut res significemus, sed ut eas quae ex rebus nobis innatae sunt animae passionēs“ (41,1.13).

²⁸ შენიშვნა: ამ განსაზღვრებით, როგორც ჩანს, ბოეციუსი ერთი აზრის მეორე აზრისგან განმასხვავებელ და სპეციფიკურ ნიშან-თვისებებს გულისხმობს.

²⁹ შდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „Quaecumque in verbis nominibusque versantur, ea neque sensus, neque imaginationes, sed solam significare intellectuum qualitatem“ (33,1.30).

რის, აღნიშვნის უპირველესი ობიექტი – აზრებია. თუმცადა, ცხადია ეს ვერ იქნებოდა არისტოტელესეული პრობლემატიკის რელევანტური გადაწყვეტის გზა. მაშინ, როგორ გადაწყვეტას უძებნის ამ დილემას ბოეციუსი თავის აღნიშვნის თეორიაში? განვიხილოთ ეს მოძღვრება უფრო დეტალურად:

უმთავრესი კითხვა, რასაც ბოეციუსი ბგერების მიერ აზრთა აღნიშვნის კონტექსტში სვამს, არის ის, თუ რატომ არ წერს არისტოტელე, რომ ბგერები აზრებს აღნიშნავენ და რატომ ირჩევს „სულში წარმოქმნილ წარმოდგენებს“? აღნიშნულ კითხვას ბოეციუსი ექსპლიციტურ პასუხს სცემს და წერს, რომ რადგან ბგერები აღნიშნავენ, როგორც საგნებს, ისე – აზრებს, აზრებს – უპირველესად, ხოლო საგნებს ინტელექტის მიერ მოაზრების გზით, მეორეული აღნიშვნითა თუ აზრთა მედიუმის საშუალებით, აზრებიც ვერ იქნებიან რაიმე სახის წარმოდგენის გარეშე, რადგან ისინი სულში ხვდებიან საგნებიდან.³⁰ ეს იმიტომ, რომ “ადამიანზე გავლენას ახდენს საგნის სპეციფიკური სახე, რომელსაც მისი ინტელექტი ჯერ მოიაზრებს, შემდგომ კი მას გამოხატვასა და აღნიშვნას სძენს”.³¹

მაშინ, როცა მავანი საგნის მოაზრებას ლამობს, უპირველეს ყოვლისა, მას ამ საგნის ფორმა და საკუთრივი სახე მიეცემა სურათ-ხატის (imago) მეშვეობით და სწორედ აქ ჩნდება ინტელექტუალური აღქმა (intellectus perceptio), რომელსაც თან სდევს რაღაც სახის წარმოდგენა.³² თუ რას გულისხმობს ბოეციუსი

³⁰ შტრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „Nam cum ea qua sunt in voce res intellectusque significant, principaliter quidem intellectus. res vero quas ipsa intelligentia comprehendit, secundaria significatione per intellectuum medietatem, intellectus ipsi non sine quibusdam passionibus sunt, quae in animam ex subiectis veniunt rebus” (33,1.30).

³¹ შტრ. *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: “Passus enim quilibet eius reum proprietatem, quam intellectu complectitur, ad eius enuntiationem designationemque contendit” (34.1).

³² შტრ. *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: “Cum enim quis aliquam rem intellegit, prius imaginatione formam necesse est intellectae rei proprietatemque suscipiat et fiat vel passio vel cum passione quadam intellectus perceptio” (34,1.5).

„ინტელექტუალურ აღქმაში“, არც ისე ცხადია, თუმცაღა აქამდე თქმულს თუ დავეყრდნობით, ეს ფორმულირება აზროვნებისა და გრძნობადი აღქმის თანაზიარ მოცემულობაზე უნდა მიუთითებდეს.

ბოეციუსი განაგრძნობს და აღნიშნავს, რომ როდესაც ამგვარი აღქმა გონებაშია აღბეჭდილი, ჩნდება ნება (voluntas) იმისთვის, რომ ეს წარმოდგენა სხვა ადამიანს გადაეცეს. ამგვარ ნებას კი თან სდევს გონების სიღრმიდან ინიციირებული ერთგვარი ქმედება (actus) აზროვნების გასაგრძელებლად. მეტყველება ამ პროცესის ექსპლიკაციას და გამოხატვას ახდენს, ემყარება რა წარმოდგენას, რომელიც გონებაში იქნა პირველ ეტაპზე მიღებული, ან უფრო ზუსტად თუ ვიტყვით, ემყარება აღნიშვნის პროცესს, რომლის დაფუძნებაც მეტყველების განვითარების პარალელურად მოხდა, რომელმაც თავისი თავი, აღნიშვნის ძალის მქონე შინაგანი მეტყველების მოქმედებებს მიუსადაგა.³³ როგორც თავადვე შენიშნავს, “ამგვარი წარმოდგენა ჩნდება, როგორც ფორმის შთაბეჭდილება, რომელიც ხვდება გონებაში. როგორც წესი, ის ფორმა, რომელსაც საგანი ფლობს ბუნებრივად განსხვავდება ფორმისგან, რომელიც მისგან გონებას გადაეცემა”.³⁴

ამ კონტექსტში ბოეციუსი სტოიკოსებს იშველიებს, რომლებიც ყოველთვის ხაზს უსვამდნენ, რომ თავდაპირველი სურათ-ხატი

³³ შდრ. *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: “Hac vero posita atque in mentis sedibus conlocata fit indicandae ad alterum passionis voluntas qui actus quidan cintinuandae intellegentiae protinus ex intimae rationis potestate supervenit quem scilicet explicat et effundit oratio nitens ea quae primitus et mente fundata est passione, sive, quod est verius, significatione progressa oratione progrediente simul et significantis se orationis motibus adaequante” (34,1.5). ამ მონაკვეთში, პორფირიოსის მიერ განვითარებული იდეა შინაგანი მეტყველების, ან მენტალური ენის შესახებ უნდა იკითხებოდეს. იხ. 1. 2.

³⁴ შდრ. *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: “Fit vero haec passio velut figurae alicuius impressio, sed ita ud in animo fieri consuevit. Aliter namque natulatie inest in re qualibet propria figura, aliter vero qius an animum forma transfertur, velut non eodem modo cerae vel marmoris vel chartis litterae id est vocum signa mandantur” (34,1.15).

(*imago*) გადაეცემა საგნებიდან სულს, თუმცაღა – მუდამ შესაბამისად სულისა. ბოეციუსი ასკვნის, რომ, რადგან ნებისმიერი სულში წარმოქმნილი წარმოდგენა (*passio*) საგნის სპეციფიკური სახეა, ხოლო გამოთქმული ბგერები უპირველესად აზრებს აღნიშნავენ, თუმცაღა ემყარებიან საგანთა აღნიშვნას, რომელთაგანაც აზრები აბსტრაქირდებიან, ყოველი გამოთქმული ბგერა, რომელიც აღნიშვნის უნარის მქონეა, უნდა მიემართებოდეს და უპირველესად აღნიშნავდეს „სულში წარმოქმნილ წარმოდგენებს“.³⁵

ბოეციუსი დასძენს, რომ:

*„სულში წარმოქმნილი წარმოდგენები საგნებთან მათი მსგავსებისგან ჩნდებიან, რადგან, როდესაც ადამიანი ხედავს სფეროს, კვადრატს, ან რომელიმე სხვა ფიგურას აკვირდება საგნებში, ის მათ მოაზრებას იწყებს თავის გონებაში რაღაც ძალის ან მსგავსების მეშვეობით. მაგანი, რომელიც ხედავს სფეროს, თავის გონებაში, მისეულ მსგავსებას წვდება და აზროვნების პროცესს იწყებს; ხოლო, როცა მის სულზე სურათ-ხატი (*imago*) ახდენს გავლენას, სული განჭვრეტს ამ საგანს იმ სურათ-ხატის მიერ, რომელიც მას ამ საგნით მიეცა. ყოველი სურათ-ხატი კი იმ საგნის მსგავსებას გულისხმობს, რომლის სურათ-ხატიც თავადაა. ბოეციუსისეული განზოგადებით, როცა გონება იაზრებს, ის ჭვრეტს საგანთა მსგავსებას“.*³⁶

³⁵ მღრ. *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: “et imaginationem Stoici a rebus in animam translata loquuntur, sed cum adiectione semper dicentes ut in anima. quocirca cum omnis animae passio rei quaedam videatur esse proprietas, poro autem designativae voce intellectuum principaliter, rerum dehinc a quibus intellectus perfecti sunt significatione nitantur, quiddid est in vocibus significativum, id animae passiones designat” (34,1.20).

³⁶ მღრ. *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: “sed hae passiones animarum es rerum similitudine procreantur. videns namque aliquis sphaeram vel quatratum vel quamlibet aliam rerum figuram eam in animi intelligentia quadam vi ac similitudine capit. nam qui sphaeram viderti, eius similitudinem in animo perpendit et cogitam aqtue eius in animo quandam passus imaginem it cuius imaginem patitur agnoscit. Omnis vero imago rei cuius

ბოეციუსის დაკვირვებით, მიუხედავად იმისა, რომ გამოთქმული ბგერები საგანთა სახელები არიან, ჩვენ არ ვიყენებთ გამოთქმულ ბგერებს საგანთა აღსანიშნად, არამედ – მხოლოდ სულში წარმოქმნილ წარმოდგენათა აღსანიშნად, რომელნიც ჩვენში იბადებიან საგნებიდან.³⁷

გამოდის, რომ ამავე კომენტარში, როდესაც ბოეციუსი საუბრობს როგორც აზრთა, ისე საგანთა აღნიშვნაზე, ეს თეზა გაგებულ უნდა იქნეს, როგორც ინტელექტის მიერ საგანთა გაშუალებული აღნიშვნის მტკიცება:³⁸

ამგვარი წაკითხვით, ბოეციუსის კომენტარების იმ მონაკვეთებში, სადაც საგანთა აღნიშვნაზეა საუბარი, პირველადი სახით აზრთა მოაზრების (აღნიშვნის) პროცესი, ხოლო მეორეული აღნიშვნის გზით საგანზე მიმართების თეზა უნდა იგულისხმებოდეს.

მოაზროვნის მიერ წარმოდგენილი პასუხი აღნიშვნის უწინარესი ობიექტის შესახებ, ფაქტობრივად სრულებით ემყარება ჩვენ მიერ ზემოთ მოხმობილ პორფირიოსისეულ ინტერპრეტაციას, რომელსაც ბოეციუსისვე კომენტარიდან ვეცნობით. პორფირიოსიდან წამოსულ ამ წაკითხვაში, ენობრივი მოცემულობები, უპირველესად, გონისმიერ შინაარს აღნიშნავენ და იმას, რაც საგნებიდან აბსტრაქირდება. ბოეციუსიც აქცენტს აკეთებს, იმაზე, რომ ენას და საგანს (სამყარო) შორის მიმართება განსაზღვრულია ინტელიგიბელური სამყაროს მიერ, ანუ აზრის მიერაა გაშუ-

imago est similitudinem tenet: mens igitur cum intellegit, rerum similitudinem comprehendit" (35,1.5).

³⁷ შტრ. *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: "voces quod significant et quorum notae sunt, illae sunt animae passiones et rursus quorum similitudines sunt hae quae sunt animae passiones, hae sunt res" (44. 1. 10).

³⁸ შტრ. *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: „Nam cum ea qua sunt in voce res intellectusque significant, principaliter quidem intellectus. res vero quas ipsa intelligentia comprehendit, secundaria significatione per intellectuum medietatem, intellectus ipsi non sine quibusdam passionibus sunt, quae in animam ex subiectis veniunt rebus“ (33,1.30).

ალებული. თუკი თანამედროვე ტერმინოლოგიას გამოვიყენებდით, ამ პოზიციას შეგვიძლია „იმანენტური რეალიზმი“ ვუწოდოთ.³⁹

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ერთგვარი შეჯამების სახით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ბოეციუსის მსჯელობაში აღნიშვნის (*significare*) უწინარესი ობიექტები იგივე სულში წარმოქმნილი წარმოდგენები არიან, რომლებიც საგანთა სამყაროსთან მიმართების გზით იბალებიან და არა ამ სამყაროსგან სრულებით გამიჯნულად.

ის, რომ ბოეციუსს, ერთი მხრივ, რეალობის და ენობრივი ფენომენის ერთმანეთთან დაკავშირება, ხოლო მეორე მხრივ – მათ შორის მენტალურ ფენომენტა პროეცირება სურს, დასტურდება იმითაც, რომ ის არისტოტელეს ლინგვისტურ კონვენციონალიზმს იზიარებს და ამ ხაზის გაგრძელება სწადა.⁴⁰ ბეგრები,

³⁹ შდრ. აღნიშვნის უწინარესი მიმართების ფორმას რომ აზრთა სამყარო წარმოადგენს, ავტორის სხვა პასაჟითაც დასტურდება, რომელშიც ის ბეგრებს სრულებით უზღუდავს საგნებთან მიმართების შესაძლებლობას, რაც მეორეული მიმართების კიდე უფრო რადიკალურ მტკიცებად შეგვიძლია განვიხილოთ: *Anicii Manlii Severini Boetii 1877: "licet voces rerum nomina sint, tamen non idcirco utimur vocibus, ut res significemus, sed ut eas quae ex rebus nobis innatae sunt animae passiones"* (41,1.13).

⁴⁰ შდრ. *Anicii Manlii Severini Boetii 1877: "Secundum placitum vero est, quod secundum quamdam positionem placitumque ponentis aptatur; nullum enim nomen naturaliter constitutum est, neque unquam sicut subiecta res a natura est, ita quoque a natura veniente vocabulo nuncupatur. Sed hominum genus quod et ratione et oratione vigeret. nomina posuit, eaque quibus libuit litteris syllabisque coniungens singulis subiectarum rerum substantiis dedit. Hoc autem illo probatur, quod si natura essent nomina eadem, apud omnes gentes essent, ut sensus, quoniam naturaliter sunt, iidem apud omnes sunt. Omnes enim gentes non aliis nisi solis oculis intuentur, audiunt auribus, naribus odorantur, ore accipiunt gustatus, tactu calidum vel frigidum, lene vel asperum iudicant, atque haec huiusmodi sunt, ut apud omnes (ut dictum est) gentes eadem videantur; ipsa quoque quae sentiuntur, quoniam constituta naturaliter sunt, non mutantur. Dulcedo enim et amaritudo, album et nigrum, et quaeque alia sensibus quinque sentiuntur, eadem apud omnes sunt. Neque enim quod Italis dulce est in sensu, idem Persis videtur amarum, nec quod album oculis apud nos apparet, apud Indos nigrum est, nisi forte aliqua sensus aegritudine permutetur; sed hoc nihil attinet ad naturam. Igitur quoniam ista sunt naturaliter, apud omnes gentes eadem manent. Sic ergo et nomina si naturalia esse*

რომ ჰირდაპირ საგანთა აღნიშვნას ახდენდნენ, ბუნებრივია, ვერაფრით შევათანხმებდით ერთმანეთთან, იმას, რაც სრულეზობით კონვენციონალურია, იმასთან, რაც ყველასთვის საერთოა. სწორედ იმიტომ, რომ სულში წარმოქმნილი წარმოდგენები, ერთი მხრივ, ყველასთვის საერთოა (და შესაბამისად იმავე ონტოლოგიურ საფეხურზე იმყოფებიან, რომელზეც საგნები), ხოლო მეორე მხრივ, მათი აღნიშვნა კონვენციონალური ბგერების სახით ხორციელდება, ლოგიკურად დასაბუთებული ხდება იმ პოზიციასთან მიხედვით, რომელიც „იმანენტური რეალიზმის“ სახელწოდებით მოვიხსენიეთ.

თუ რატომ ითავსებენ „აზრები“ ასეთ გამორჩეულ ონტოლოგიურ ფუნქციას, რთული სათქმელია და ეს საკითხი უფრო დეტალურ კვლევას საჭიროებს, მაგრამ მიახლოებით პასუხს თავად ბოეციუსი გვთავაზობს, როცა წერს, რომ “აზრები დმერთის გონებაში არსებულია, რადგანაც მხოლოდ ის ფლობს, რეალობაში არსებულ საგანთა ბუნების შესახებ ჭეშმარიტ ცოდნას”.⁴¹

„აზრთა“ გამორჩეულ ონტოლოგიურ მნიშვნელობასთან, შესაძლოა, ე. წ. „მენტალური ენის“ იდეაც იყოს გარკვეულ კავშირში, რომლის საფუძვლებს სწორედ ბოეციუსის კომენტარში ვაკვირდებით.

1.2. მენტალური ენა

იმ გამორჩეულ ონტოლოგიურ პოზიციასთან, რომელსაც აზრები იკავებენ, მჭიდრო კავშირშია ბოეციუსის მიერ გამოთქმული შეხედულება იმის შესახებ, რომ სახელი და ზმნა მხოლოდ ხმით

---

videntur, eaedem essent apud omnes gentes, nec ullam susciperent mutationem.“ (55.1).

⁴¹ შდრ. *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: „Sed si quis ad naturam redeat eamque consideret diligenter, agnoscet cum res est, eius quoque intellectum esse. Quod si non apud homines, certe apud Deum, qui propriae divinitate substantiae in propria natura ipsius rei nihil ignorat“ (22.11).

წარმოქმნილი და დაწერილი კი არა, გონებაში არსებულნიც არიან. აქ მოაზროვნე, ერთი მხრივ, პორფირიოსის იდეებს ავითარებს,⁴² ხოლო მეორე მხრივ, შესაძლოა, რომ ის ავგუსტინეს „სულიერი სიტყვის“ თეორიის გავლენის ქვეშ იყოს.⁴³

⁴² იგულისხმება პორფირიოსის მიერ განვითარებული იდეა სამი სახის მეტყველების (orationes) შესახებ. ვინაიდან არისტოტელეს De Interpretatione-ზე შექმნილი პორფირიოსის კომენტარები ჩვენამდე არ არის მოღწეული, ის ერთადერთი წყარო, რომელიც ამ დაკარგული ტრადიციის (პორფირიოსის კომენტარები) რეკონსტრუქციის საშუალებას იძლევა, ბოეციუსის კომენტარებია. ბოეციუსი შენიშნავს, რომ პორფირიოსი სამი სახის მეტყველებაზე მსჯელობას პერიპატეტიკოსებს (არისტოტელეს სკოლა) მიაწერს და შენიშნავს, რომ ეს სკოლა დაწერილ, გამოთქმულ და გონებაში არსებულ მეტყველებას განარჩევდა ერთმანეთისგან. პორფირიოსი პერიპატეტიკოსთა ამ იდეიდან თავის თეორიას აგებს, რომლის მიხედვითაც, ეს მიდგომა წინადადების ცალკეულ წევრებზეც უნდა ვრცელდებოდეს, მაგ., სახელსა და ზმნაზე. შესაბამისად, მისეული სქემის მიხედვით, სამი სახის სახელსა და ზმნას ვიღებთ: დაწერილს, გამოთქმულს და გონებაში არსებულს. მდრ.: „Quaerit vero Porphyrius cur ita dixerit: Sunt ergo ea qua sunt in voce, et non sic, sunt ergo voces; et rursus cur ita et ea qua scribantur, et non dixerit, et litterae, quod resolvit hoc modo. Diciuntur est tres esse apud Peripateticos orationes, unam quae litteris scribantur, alia quae profertur in voce, tertiam quae conjungeretur in animo. Quod si tres orationes sunt, partes quoque? orationis triplices esse nulla dubitatio est. Quare quoniam verbum et nomen principaliter orationis partes sunt, erunt alia verba et nomina quae scribantur, alia quae dicantur, alia quae tacita mente tractentur“ (Anicii Manlii Severini Boetii 1877, 30.1). ამ მოძღვრების თეოლოგიურ კონტექსტში გადამზავებას ავგუსტინე ახდენს, „სულიერი სიტყვის“ თეორიის სახით, ამავდროულად კი, De Interpretatione-ს კომენტარებში, თავად ბოეციუსიც.

⁴³ „სულიერი სიტყვის“ თეორიის თეოლოგიურ კონტექსტში გამოყენების კლასიკურ მაგალითს ავგუსტინე გვთავაზობს, De Trinitate-ს მეთხუთმეტე წიგნის მე-10-11 თავებში. მოაზროვნე, ერთი მხრივ, ცნობილ პარალელს ავლებს სულიერი სიტყვის დაბადებასა და მამისგან ძის შობის საიდუმლოს შორის, ხოლო მეორე მხრივ, სულიერ და გარეგან სიტყვას შორის (იგულისხმება მინაგანი, დაფარული – სიტყვა/ენა, და გარეგანი, წარმოთქმული – სიტყვა/მეტყველება) არსებულ დიქტომიასა და ძის განკაცების მოვლენას შორის: მეთერთმეტე თავში ავგუსტინე შენიშნავს: „ყოველი, ვისაც შესწევს უნარი შეიცნოს სიტყვა, არა მხოლოდ მანამ, სანამ ის გამოითქმის, არამედ მანამ, სანამ მისი ხმოვანი სურათი, აზროვნების მიერ განიჭვრიტება – სიტყვაა, რომელიც არცერთ ენას არ ეკუთვნის, სახელდობრ, არცერთ ეთნიკურ ენას, რომელთა შორის, ჩვენი ლათინური, არის ერთ-ერთი - მე ვიტყვი, რომ ყოველი ვისაც მისი შეცნობა შეუძლია, უკვე ფლობს უნარს, სარკისებურად და ენიგმატური სახით, იმ სიტყვის მსგავსებას ეზიაროს, რომელზეც ითქვა – „პირველად იყო სიტყვა“. მდრ.: „Quisquis igitur potest intellegere uerbum non solum antequam sonet, uerum etiam antequam sonorum eius imagines cogitatione uoluantur (hoc est enim quod ad nullam pertinet linguam, earum scilicet

რამდენად გულისხმობს ბოეციუსის მიერ შემოთავაზებული ეს ხედვა იმის მტკიცებას, რომ ენის სინტაქსი და მისი სტრუქტურა ერთგვარად გონისმიერადაა განსაზღვრული? შეიძლება ითქვას, რომ ამ თეზის აღიარების შემთხვევაში მოაზროვნის მიერ განვითარებული სქემა უფრო მეტად „მენტალური ენის“ იდეას დაუახლოვდებოდა, იდეას, რომელსაც გვიან შუა საუკუნეებში ექსპლიციტური და სისტემატიზებული სახით უილიამ ოკამის ნააზრევში ვხვდებით.⁴⁴ ოკამისეული „მენტალური ენის“ იდეის მიხედვით, ყოველ ჩვენგანში, გარეგან ენათა (წარმოთქმული მეტყველება) და გარეგან (ექსტრამენტალურ) ქმედებათა დაბადებამდე, არსებობს ერთგვარი გონისმიერი დისკურსი, მენტალური ენა (*oratio mentalis*), რომელიც შინაგანი ბუნებითი ნიშნებისგანაა შემდგარი. გამოთქმული ბგერები სწორედ ამ ბუნებითი ნიშნებს ექვემდებარებიან.⁴⁵ მათ ოკამი განსხვავებული ტერ-

---

cet quae linguae appellantur gentium quarum nostra latina est), quisque, inquam, hoc intellegere potest iam potest uidere. *per hoc speculum* atque in hoc aenigmate aliquam uerbi illius similitudinem de quo dictum est: In principio erat uerbum.” (Augustine 1968). ასევე შდრ.: „Ita enim uerbum nostrum uox quodam modo corporis fit assumendo eam in qua manifestetur sensibus hominum sicut uerbum dei caro factum est assumendo eam in qua et ipsum manifestaretur sensibus hominum. Et sicut uerbum nostrum fit uox nec mutatur in uocem, ita uerbum dei caro quidam factum est, sed absit ut mutaretur in carnem. Assumendo quippe illam, non in eam se consumendo, et hoc nostrum uox fit et illud caro factum est.” (Augustine 1968). ავგუსტინეს ეს თეორია და ზოგადად ენის შესახებ მისი დაკვირვებები სხვადასხვა ტექსტშია გაბნეული და მხოლოდ *De Trinitate*-დან მოყვანილი ამ პასაჟებით არ შემოიფარგლება. დამატებით, ამ საკითხის შესახებ იხ. ცოფურაშვილი, 2017, 49-57.

⁴⁴ უილიამ ოკამი *Summa Logicae*-ში (1323) იდეის პირველ სისტემურ გადამუშავებას ახდენს, შდრ.: William Ockham, *Summa Logicae*, Pars I Cap. 1. De Definitione Termini et Eius Divisione in Generali (vi): “Terminus conceptus est intentio seu passio animae aliquid naturaliter significans vel consignificans, nata esse pars propositionis mentalis, et pro eodem nata supponere. Unde isti termini concepti et propositiones ex eis compositae sunt illa uerba mentalia quae beatus Augustinus, XV De Trinitate, dicit nullius esse linguae, quia tantum in mente manent et exterius proferri non possunt, quamvis uoces tamquam signa subordinata eis pronuntientur exterius”. მეტი „მენტალური ენის“ შესახებ ოკამთან იხ. Normore 1990; ასევე Panaccio 2004 და Trentman 1970.

⁴⁵ შინაგან ბუნებით ნიშანთა გაერთიანება შესაძლებელი ხდება ხელოვნურად შექმნილი გონისმიერი წინადადებების სახით. ოკამი შენიშნავს, რომ ამ ცნებათა

მინებით მოიხსენიებს. უფრო ხშირად, ის დასახასიათებლად „კონცეპტებს“ (conceptiones) და „ინტენციებს“ (intentiones) იყენებს.⁴⁶

თანამედროვე ფილოსოფიაში კი, ამ იდეას მჭიდროდ უკავშირდება ჯერი ფოდორის განაზრებები „აზროვნების ენის“ (Mentalese) არსებობის შესახებ.⁴⁷

ქვეშ ის იმას გულისხმობს, რაც არისტოტელეს „განმარტებისათვის“ ტექსტზე ბოციუსისეულ კომენტარებში „სულში წარმოქმნილ წარმოდგენათა“ (passiones animae) ან აზრთა (intellectum) სახითაა სახელდებული. შდრ.: William Ockham, Summa Logicae, Cap. 12. Quid Est Intentio Prima et Quid Secunda et Quomodo Distinguuntur ab invicem, 3: „Illud autem existens in anima quod est signum rei, ex quo propositio mentalis componitur ad modum quo propositio vocalis componitur ex vobus, aliquando vocatur intentio animae, aliquando conceptus animae, aliquando passio animae, aliquando similitudo rei, et Boetius in commento super Perihermenias vocat intellectum“.

⁴⁶ „ინტენციათა“ ცნების შემოტანით, ოკამი ფაქტობრივად, ნომინალიზმისთვის უმნიშვნელოვანეს განსხვავებას აფუძნებს, პირველად და მეორეულ ინტენციებს შორის. ის ინტენციად განიხილავს „რადაცას სულის მიგნით, რომელიც, როგორც ნიშანი ბუნებით, აღნიშნავს იმას, რასაც მიემართება“. შდრ.: William Ockham, Summa Logicae, Pars I Cap. 1. De Definitione Termini et Eius Divisione in Generali (vi): „Terminus conceptus est intentio seu passio animae aliquid naturaliter significans vel consignificans, nata esse pars propositionis mentalis, et pro eodem nata supponere“. ოკამისეული ინტენციები ორად იყოფა: ისინი, რომლებიც ყოველდღიურობაში არსებულ გარეგან (ექსტრამენტალურ) საგანთა ნიშნებია (სკამი, ხე) – „პირველადი ინტენციები“ და „მეორეული ინტენციები“, რომლებიც „პირველად ინტენციათა“ ნიშნებს წარმოადგენენ. მაგ., ცნება *სახეობა* (species), სწორედ ამ უკანასკნელს მიეკუთვნება. შდრ.: William Ockham, Summa Logicae, Cap. 12. Quid Est Intentio Prima Et Quid Secunda Et Quomodo Distinguuntur Ab Invicem, (10): „Intentio autem intentiones 'genus', 'color est genus', et sic de aliis, praedicatur una intentio de intentionibus, ad modum quo in talibus 'homo est nomen', 'asinus est nomen', 'albedo est nomen' praedicatur unum nomen de diversis nominibus“.

⁴⁷ ჯერი ფოდორის იდეები პირველად 1975 წელს გამოჩნდა მონოგრაფიაში „აზროვნების ენა“ (The Language of Thought). ხშირად მისი თეორია იწოდება, როგორც „აზროვნების ენის ჰიპოთეზა“ (The language of thought hypothesis, LOTH). ამ ჰიპოთეზის მთავარი მტკიცებაა, რომ აზროვნება მენტალურ (აზროვნების)

1.3. *παθήματα*: პრობლემატიკა არისტოტელეს ტექსტში

აღნიშვნის უწინარესი ობიექტის შესახებ არსებულ გარკვეულ ენიგმატურობას მკვლევრები ბოციუსის კომენტარებამდე ჯერ კიდევ არისტოტელეს ტექსტში ხედავენ:

De Interpretatione-ს დასაწყისში არისტოტელეს მიერ წარმოდგენილ სემანტიკურ თეორიაში საკითხი დაისმის იმის შესახებ, თუ რას მიემართება სიტყვა „უპირველესად“: სიტყვებს, ნიშნებს, თუ სულში წარმოქმნილ წარმოდგენებს? შესაბამისად, რომელი მათგანის აღნიშვნა ხდება პირველადი სახით?⁴⁸

ენაში ხდება, რომელსაც Mentalese-ის სახელწოდებითაც მოიხსენიებენ. ფოდორის შემეცნების თეორია ემყარება „ცნობიერების რეპრეზენტაციულ თეორიას“ (Representational Theory of Mind), რომლის მიხედვითაც აზროვნება ტვინში, მენტალურ რეპრეზენტაციათა სახით ხორციელდება. ფოდორისეულად გაგებულ მენტალურ რეპრეზენტაციას ლინგვისტური სტრუქტურა გააჩნია. რეპრეზენტაციული სისტემა ლინგვისტურ სტრუქტურას ფლობს იმ შემთხვევაში, თუ ის ემყარება, როგორც კომბინატორულ სინტაქსს, ისე კომპოზიციურ სემანტიკას. აზროვნების ენა (The Language of Thought) სალაპარაკო ენას მრავალი მახასიათებლით წააგავს: ჩვეულებრივ ენათა მსგავსად ისიც სინტაქსური აგებულებისა (თუმცადა სემანტიკურად უფრო წმინდა და სტრუქტურულად უფრო პირველადი სახის); ის შეიცავს სიტყვებს, რომლებიც წინადადებებათა შექმნას ემსახურებიან; სიტყვები და წინადადებები მნიშვნელობის მქონენი არიან; ყოველი წინადადების მნიშვნელობა დაფუძნებულია სისტემური სახით შედგენილ სიტყვათა მნიშვნელობაზე და იმაზე, თუ როგორ ხდება ამ სიტყვათა შედგენა. აღსანიშნავია, რომ ფოდორი „აზროვნების ენის“ ფილოსოფიურ იდეას 60-იანი წლების მიწურულს, ლინგვისტიკაში მომხდარ ცვლილებებზე დაყრდნობით ავითარებს, კერძოდ, ნოამ ჩომსკის იდეების გადააზრების გზით, რომელთა მეშვეობითაც ჩომსკი ენას შემეცნების (cognition) ერთ-ერთ ასპექტად განიხილავს. ფოდორის თეორიის შესახებ იხ.: Fodor 1980. ნოამ ჩომსკის ლინგვისტური იდეების ენის ფილოსოფიურ პრობლემებთან კავშირის შესახებ იხ.: Chomsky 1968 და Chomsky 1969.

⁴⁸ საუბარია არისტოტელეს უკვე ხსენებულ პასაჟზე. შდრ. თარგმანი: „ბგერები, რომლებიც ხმით წარმოიქმნებიან, სულში წარმოქმნილი წარმოდგენების სიმბოლოები არიან, ხოლო ანბანი ბგერათა სიმბოლოა. როგორც ყველას ერთი და იგივე ანბანი არ აქვს, ისე ბგერებიც ყველასთვის ერთი და იგივე ვერ იქნება. თუმცადა ის, რაც ორივეს მიერ (ბგერა და ანბანი) უპირველესად აღინიშნება, სულში წარმოქმნილი უმარტივესი წარმოდგენებია, რომლებიც ყველა ადამიანისთვის საერთოა, და სწორედ ისინი არიან საგნები, რომელთა ანარეკლიც წარმოდგენებია“ შდრ.: “Ἐστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γράμματα τῶν ἐν τῇ φωνῇ. καὶ ἄσπερ οὐδὲν γράμματα πᾶσι τὰ αὐτὰ,

თანამედროვე კვლევებში ინტერპრეტაციათა 3 ძირითადი ჯგუფის გამოყოფა შესაძლებელი:

- „უპირველესად“ – მიემართება „ნიშნებს“. სიტყვები უპირველესად, სულში წარმოქმნილი წარმოდგენების *ნიშნებია* და მეორეულად მათი *სიმბოლოები – კრეცმანი*
- „უპირველესად“ – მიემართება სიტყვებს – *ბელარდი*
- „უპირველესად“ – მიემართება სულში წარმოქმნილ წარმოდგენებს, რომლებიც არა სიტყვებსა და საგნებს შორის არიან არსებულნი, არამედ საგნებში არსებულ ფორმათა იდენტურნი – *უიტაკერი*.

ნორმან კრეცმანი სტატიაში „არისტოტელე წარმოთქმულ სიტყვებზე, რომლებიც აღნიშნულია შეთანხმების საფუძველზე/შეთანხმებით“ (“Aristotle on Spoken Words, Significant by Convention) ავითარებს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ „უპირველესად“ მიემართება „ნიშნებს“. სიტყვები უპირველესად სულში წარმოქმნილ წარმოდგენათა *ნიშნებია* და მეორეულად – მათი *სიმბოლოები*.⁴⁹ კრეცმანის ინტერპრეტაციით, არისტოტელესთან ბგერები უპირველესად მენტალურ შთაბეჭდილებათა ბუნებითი ნიშნები, ან სიმბოლოები არიან. – ამგვარი კავშირი გამოხატულია „ნიშნის“ ცნებით, ხოლო მეორეულად, ისინი კონვენციონალურ ნიშნებსაც განასახიერებენ. ამ მიმართების საილუსტრაციოდ კი, მკვლევარს შემოაქვს სიმბოლოს ცნება. კერძოდ, კრეცმანი არისტოტელეს ფრაზიდან, – ὄνομα μὲν οὖν ἔστι φωνῆ σηματικῆ κατὰ συσθήκην ἄνευ χρόνου,⁵⁰ – „κατὰ συσθήκην“-ს კითხულობს, როგორც ნიშნის და სიმბოლოს წყვილს. ის გულისხმობს, რომ ბგერა უკვე მოიაზრებს გარკვეული სახის მენტალური მოვლენის სიმბოლოს, ხოლო როდესაც ბგერა გამოიყენება კონვენციონალურ

οὐδὲ φωναί αἱ αὐταί ἄν μόντοι ταῦτα σημαῖα πρώτων, ταῦτα πᾶσι παθήματα τῆς ψυχῆς, καὶ ἄν ταῦτα ὀμοιώματα πράγματα ἦδη ταῦτά.” (16a).

⁴⁹ შდრ. Kretzmann 1974, 8.

⁵⁰ შდრ. Αριστοτέλης, Περὶ Ἑρμηνείας, 16a19.

სიმბოლოდ, ის გარდაიქმნება სიტყვად.⁵¹ კრეცმანი ასკვნის, რომ ექსპრესია არ საჭიროებს კონვენციონალიზმს. სხვაგვარად თუ ვიტყვით, გამოხატვა არ ემყარება კონვენციის დაფუძნების აქტს, ის მისგან დამოუკიდებელია.⁵²

მკვლევრის ინტერპრეტაცია საკამათოა, რადგან არისტოტელეს ტექსტით, არ დასტურდება სიტყვების ბუნებითად აღნიშვნის უნარი. თუკი ბუნებითობა ან ერთგვარი საყოველთაობა არსებობს სტაგირიტის ტექსტში, ის მხოლოდ საგნებსა და სულში წარმოქმნილ წარმოდგენებზე ვრცელდება. ზუსტად იმ პასაჟში, რომელსაც კრეცმანი იმოწმებს, ნათლადაა საუბარი ლინგვისტურ კონვენციონალიზმზე, მაგრამ არა ბგერებზე როგორც ბუნებით ნიშნებზე.⁵³

ცოტა მოგვიანებით სტაგირიტი კონვენციონალიზმს სიმბოლოს ცნებასთან აკავშირებს (რასაც კრეცმანიც იზიარებს), მაგრამ ეს მეორეული აღნიშვნის თეზად არ არის მასთან წარმოდგენილი.⁵⁴

3. ბელარდი ამტკიცებს, რომ არისტოტელესთან, უპირველესად მიემართება სიტყვებს. უპირველესად სიტყვებია აზრთა ნიშნები, მეორეულად რაღაც სხვა საგნები წარმოადგენენ მათ ნიშნებს, კერძოდ კი ის, რაც დაწერილია.⁵⁵ ბელარდის სხვა ნაშრომის მიხედვით კი, სიტყვები, პირველ რიგში, სულში წარმოქმნილ წარმოდგენათა ნიშნები არიან, მეორეულად სურათ-

⁵¹ შდრ. Kretzmann 1974, 16.

⁵² შდრ. Kretzmann 1974, 17.

⁵³ შდრ. Αριστοτέλης, Περὶ Ἑρμηνείας, 16a19: "Ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνῆ σημαντικὴ κατὰ συσθήκην ἄνευ χρόνου, ἢς μὴδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κενῶν-σμένον• ἐν γὰρ τῷ Κάλλιπτος τὸ ὑπὸς οὐδὲν καθ' αὐτὸ σημαίνει, ὡσπερ ἐν τῷ λόγῳ τῷ καλὸς ὑπὸς".

⁵⁴ შდრ. Αριστοτέλης, Περὶ Ἑρμηνείας, 16a: "τὸ δὲ κατὰ συσθήκην, ὅτι φύσει τῶν ὀνομάτων οὐδὲν ἐστίν, ἀλλ' ὅταν γένηται σύμβολον ἐπεὶ δηλοῦσιν γέ τι καὶ οἱ ἀγράμματοι ψόφοι, οἷον θηρίων, ὧν οὐδὲν ἐστὶν ὄνομα".

⁵⁵ შდრ. Belardi 1981, 79-83.

ნატია ნიშნები, ხოლო მესამეულად – კონცეპტია ნიშნები.⁵⁶ ორივე ამ პოზიციით თამაშგარეთ ექვევთან საგნები. მკვლევარი წერს, რომ არისტოტელე არსად ამბობს იმას, რომ სიტყვები საგანთა სიმბოლოებს წარმოადგენენ.⁵⁷ შეიძლება ბელარდის ამ თვალსაზრისის გამო შევეკამათოთ, რადგან მის სქემაში სრულებით ქრება საგანი, რომელიც არისტოტელეს ტრაქტატის უდავო ერთეულია.⁵⁸

მეცხრე თავში კი, კონტრარულ და კონდრადიქტორულ წინადადებებზე საუბრისას, არისტოტელე ხაზს უსვამს, რომ „წინადადებები ქუმარიტნი საგნებთან ან ფაქტებთან თანხვედრაში ხდებიან“.⁵⁹

ს. უიტაკერი ნაშრომში „კონტრადიქცია და დიალექტიკა“ – ავითარებს მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც „უპირველესად“ მიემართება სულში წარმოქმნილ წარმოდგენებს. სიტყვები, პირველ რიგში, სულში წარმოქმნილ წარმოდგენათა ნიშნებს გამოხატავენ და მხოლოდ მეორეულად – საგნებს.⁶⁰ სულში წარმოქმნილი წარმოდგენები არა სიტყვებსა და საგნებს შორის არსებობენ, არამედ საგნებში არსებულ ფორმათა იდენტურნი არიან. სიტყვები ადამიანთა აზრებს გამოხატავენ, რადგან აზრები საგანთა ანარეკლები არიან.⁶¹ როდესაც ვაზროვნებთ, ჩვენ ვუფლებით საგნის ფორმას, ისე, რომ ეს ფორმა საგანშიცაა არსებული და

⁵⁶ შდრ. Belardi 1975, 105.

⁵⁷ შდრ. Whitaker 1996, 19.

⁵⁸ ის, რომ საგანი სტაგირიტის ამ ტექსტში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, დასტურდება მრავალი ვასაჟით, მაგ: შდრ. Ἀριστοτέλης, Περὶ Ἑρμηνείας, 16b7.10. “Ῥῆμα δὲ ἔστι τὸ προσσημαῖνον χρόνον, οὐ μέρος οὐδὲν σημαίνει χωρὶς • ἔστι δὲ τῶν καθ’ ἑτέρου λεγομένων σημείον”; შდრ. Ἀριστοτέλης, Περὶ Ἑρμηνείας, 16b22. “οὐ γὰρ τὸ εἶναι ἢ μὴ εἶναι σημείον ἔστι τοῦ πράγματος, οὐδ’ ἔάν τὸ ὄν εἴη ψιλόν”.

⁵⁹ შდრ. Ἀριστοτέλης, Περὶ Ἑρμηνείας, 19a33. “ὥστε, ἐπεὶ ὁμοίως οἱ λόγοι ἀληθεῖς ὥσπερ τὰ πράγματα, δῆλον ὅτι ὅσα οὕτως ἔχει ὥστε ὁπότερ’ ἔτυχε καὶ τὰ ἐναντία ἐνδέχεται, ἀνάγκη ὁμοίως ἔχειν καὶ τῶν ἀντίφασιν”.

⁶⁰ შდრ. Whitaker 1996, 19.

⁶¹ შდრ. Whitaker 1996, 20.

ჩვენს გონებაშიც.⁶² უნდა აღინიშნოს, რომ „განმარტებისათვის“ ტექსტში ასე ექსპლიციტურად ეს თეზა არ იკითხება, თუმცადა თუკი ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილ ბოეციუსისეულ განაზრებებს დავუბრუნდებით, უიტაკერის ეს მოსაზრება უფრო მეტად სწორედ ბოეციუსისეულ ინტერპრეტაციას მიესადაგება და არა არისტოტელესეულს.⁶³

2. ბოეციუსი შუა საუკუნეების და თანამედროვე სემანტიკის კონტექსტში

კიდევ ერთი საკითხი, რომელსაც უნდა შევეხოთ, გახლავთ საკითხი აღნიშვნისა და თანამედროვე *მნიშვნელობის* ცნებას შორის არსებული მსგავსებისა თუ სხვაობათა შესახებ.

ზოგადად, აღნიშვნის ცნების მთავარ წყაროდ, სწორედ „განმარტებისათვის“ ტრაქტატზე ბოეციუსის მიერ გაკეთებულ კომენტარებს მიიჩნევენ. რამდენად შეგვიძლია შუა საუკუნეების ამ ცნებასა და თანამედროვე „მნიშვნელობის“ ცნებას შორის პარალელების გავლება? ინტერპრეტაციათა სამი ჯგუფის გამოყოფა შესაძლებელი:

- **სპაღე სიგნიფიკაციის და სუპოზიციის თეორიების შესახებ:**

აღნიშვნის ცნებას თანამედროვე ენის თეორიებში „მნიშვნელობა“ შეესატყვისება, რადგან სუპოზიციის თეორიისგან განსხვავებით,

⁶² შდრ. Whitaker 1996, 20.

⁶³ ბოეციუსი შენიშნავს, რომ ამგვარი წარმოდგენა ჩნდება, როგორც ფორმის შთაბეჭდილება, რომელიც ხვდება გონებაში. როგორც წესი, ის ფორმა, რომელსაც საგანი ფლობს ბუნებრივად განსხვავდება ფორმისგან, რომელიც მისგან გონებას გადაეცემა; შდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: “Fit vero haec passio velut figurae alicuius impressio, sed ita ut? in animo fieri consuevit. Aliter namque natulatie inest in re qualibet propria figura, aliter vero quius an animum forma transfertur, velut non eodem modo cerae vel marmoris vel chartis litterae id est vocum signa mandantur” (34,1.15).

ის თავისი არსით ფსიქოლოგიური ხასიათისაა, თუმცადა „აღნიშვნა“ არ უდრის „მნიშვნელობას“.

- **Significans და Significatum, როგორც ტექნიკური ტერმინები:**

ბოეციუსისეული „აღნიშვნის“ თეორია ფართო გაგებით გულისხმობს *მნიშვნელობას*, ხოლო უფრო ვიწრო გაგებით – *საზრისს (კრეცმანი)*.

- **სინონიმური მნიშვნელობები ბოეციუსთან:**

რიგ ადგილებში, ბოეციუსი ხმარობს significare-ს, თანამედროვე sense-ის (საზრისი) კონტექსტში, ხოლო designare-ს – reference-ის (ნომინატი) კონტექსტში, მიუხედავად იმისა, რომ უფრო ხშირად მათ სინონიმური, ურთიერთჩამნაცვლებელი ფუნქციები ენიჭებათ, ბოეციუსისთვის აღნიშვნის პროცესი მაინც ორ ეტაპად ვითარდება: „პირველ რიგში გვაქვს *საზრისი*, ხოლო შემდგომ – *ნომინატი (მეგი)*“.

განვიხილოთ დაწვრილებით თითოეული ინტერპრეტაცია:

2.1. სპადე სიგნიფიკაციის და სუპოზიციის თეორიების შესახებ

პოლ ვინსენტ სპადე ქრესტომათიულ სტატიაში – „ტერმინთა სემანტიკა“ – წერს, რომ შუა საუკუნეებში ტერმინთა სემანტიკა ორი ძირითადი თეორიის სახით იყო წარმოდგენილი: სიგნიფიკაციის და სუპოზიციის თეორიებით.

Supposita ლათინურად ნიშნავს ქვეშმოქცეულს, იგულისხმება ის სემანტიკური მიმართება, რომელიც მყარდება ცნებას და ყოფიერის იმ ნაწილს შორის, რომელსაც ეს ცნება იქვემდებარებს.⁶⁴

---

⁶⁴ სუპოზიციის თეორია მეთორმეტე საუკუნეში ჩნდება, თუმცადა, ფორმირებულ სახეს მეცამეტე საუკუნეში, ტერმინისტული ლოგიკის წიაღში იღებს (უილიამ შერვუდელის, პეტრუს ესპანელის, როჯერ ბეკონის და ლამბერტ ოსერელის ტექსტებში). მეთოთხმეტე საუკუნეში, ამ თეორიის სისტემური ფორმით დამუშავება

Significatio შუა საუკუნეების ლოგიკაში სხვადასხვაგვარად გაიგება: ძირითადად ამ ცნების ქვეშ მოიაზრება რისამე აღნიშვნა ან სიტყვის მნიშვნელობა. Significatio შუა საუკუნეების ლოგიკოსთა მიერ გაგებული იყო, როგორც სიტყვის ბუნებითი მახასიათებელი ან როგორც ნებისმიერი სახის მნიშვნელობის დამაფუძნებელი ფორმალური მახასიათებელი.⁶⁵

სპაღეს აზრით, აღნიშვნის ცნებას თანამედროვე პრიზმაში „მნიშვნელობა“ შეესატყვისება, რადგან სუპოზიციის თეორიისგან განსხვავებით, ის თავისი არსით ფსიქოლოგიური ხასიათისაა. სიგნიფიკაციის თეორიის განვითარებაში, სპაღეს მოსაზრებით, ბოეციუსის კომენტარებთან ერთად დიდი როლი ავგუსტინეს „*De Trinitate*“-ს მეთხუთმეტე წიგნმა შეასრულა.⁶⁶

უმთავრესი, რასაც მკვლევარი ამ თეორიასთან მიმართებით გამოყოფს, არის ზემოთ უკვე გაკვრიტ ნახსენები სემანტიკის ფსიქოლოგიური კონოტაციები. ის ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ შუა საუკუნეების ტრადიციაში რაღაცის აღნიშვნა – რაღაცის გაგებასთან იგივედებოდა.⁶⁷ მკვლევრის აზრით, დასაშვებია, თუკი შუა საუკუნეებისეული „აღნიშვნის“ ფსიქოლოგიურ ჩარჩოსა და თანამედროვე „მნიშვნელობის“ ცნებას შორის გარკვეულ პარალელებს გავავლებთ, თუმცადა იქვე დასძენს, რომ „აღნიშვნა“ არ უდრის „მნიშვნელობას“. ტერმინი შუა საუკუნეების ამ ტრადიციაში, იმას აღნიშნავს, რაზეც პიროვნება აზროვნების პროცესს იწყებს, შესაბამისად, „მნიშვნელობისგან“ განსხვავებით, ასეთი

ხდება მაგ. ისეთ მოაზროვნებებთან, როგორებიც არიან: ჟან ბურიდანი, უოლტერ ბურლეი და უილიამ ოკამი. მეტი ამ საკითხზე იხ.: Dutilh Novaes 2011, 477.

⁶⁵ შდრ. De Rick 1981, 162.

⁶⁶ შდრ. Spade 1981, 188-189.

⁶⁷ თუკი არისტოტელეს ტრაქტატის თარგმანის, ბოეციუსისეულ სიტყვებს გავიხსენებთ, სპაღეს ეს აზრი გამართლებულია, რადგან ბოეციუსი წერს: „*ipsa quidem secundum se dicta nomina sunt et significant aliquid. Constituit enim qui dicit intellectum et qui auudit quiescit*“. შდრ. Aristotle 1880, 71.

აღნიშვნა კაუზალურ კავშირთა სახეობად გვევლინება და ტრანზიტორი სახის მიმართებად ყალიბდება.⁶⁸

სპადეს მოსაზრებით, ავგუსტინესა და ბოეციუსის შემდგომ ლოგიკოსთა უმეტესობა აღიარებდა იმ ფაქტს, რომ ტერმინთა სამი ჯგუფი არსებობდა: დაწერილი, გამოთქმული და მენტალური. ეს უკანასკნელი კი ის ერთადერთი იყო, რომელიც „ბუნებითი“ აღნიშვნით ხასიათდებოდა, რადგან ბგერები და დაწერილი სიტყვები მხოლოდ ღერივატიულად, კონცეპტებთან „კონვენციონალური“ კორელაციის სახით იქნენ აღნიშვნის განზომილებას.⁶⁹

აღნიშვნის ამგვარი თეორია, სპადეს მოსაზრებით, ენაზე მსჯელობისას ორ პრობლემას აწყდებოდა: მასში ენა განიხილებოდა, როგორც სოციალური კომუნიკაციის საშუალება, თუმცადა ეს აზრი ეწინააღმდეგებოდა ენობრივ კონვენციონალიზმს, რადგან აღნიშვნის ფსიქოლოგიური დაფუძნების გზა თითქოს არ აძლევდა ენას, კონცეპტების შემოღების საშუალებას იმაზე, რისი თქმაც მოსაუბრეს ენის მეშვეობით სურდა. ასე კი გამოდიოდა, რომ ის მხოლოდ აზრების აღნიშვნას ახდენდა.

მეორე პრობლემა კი, მენტალურ ტერმინთა სტატუსს უკავშირდება. აღნიშვნის სტანდარტული თეორიის მიხედვით, მენტალური ტერმინები მიზეზობრივად არ აფუძნებენ გაგების აქტს.

⁶⁸ ამ აზრის გასამყარებლად, ის ლამბერტ ოსერს ციტირებს, რომელიც შენიშნავს: „sicut enim dicitur quod quidquid est causa cause est causa causate, sic potest dici suo modo quod quidquid est signum signi est signum significati“. შდრ. Auxerre 1971, 205-6; შდრ. თარგმანი: “ზუსტად ისე, როგორც ამბობენ ხოლმე, რომ ყოველივე რაც მიზეზის მიზეზია, მიზნის მიზეზიც არის, ასევე შეიძლება ითქვას, რომ ყოველივე რაც ნიშნის ნიშანია, აღნიშნულის ნიშნადაც გვევლინება“.

⁶⁹ შდრ.: Spade 1981, 188-189. მკვლევრის მტკიცებით, ერთადერთი ავტორი, რომელიც ამტკიცებს, რომ დაწერილი ონტოლოგიურად არ არის გამოთქმულთან დაქვემდებარებაში და რაღაც თვალსაზრისით მისი თანასწორია, პიერ დ’ალია, რომელიც წერს: „Unde propositio vocalis et scripta subordinantur mentali. Sed non oportet quod vocalis et scripta subordinentur sibi invicem inter se sicut multi ponunt“. შდრ. di Ailly 1980.

ისინი კონცეპტები არიან, შესაბამისად, ან თავად უნდა წარმოადგენდნენ ამგვარი გაგების აქტებს, ან მეორე თვალსაზრისით, ამ აქტთა ინტენციონალურ ობიექტებად უნდა გვევლინებოდნენ, თუმცადა, სპაღეს შენიშვნით, არცერთ ამ შემთხვევაში, ისინი თავად არ წარმოადგენენ ამ აქტის მიზეზს (არ იწვევენ მას, არ წარმოშობენ).⁷⁰

2.2. Significans და Significatum, როგორც ტექნიკური ტერმინები

ნორმან კრეცმანი სტატიაში – „Medieval Logicians on the Meaning of the Proposition“ (1970) – შენიშნავს, რომ აღმნიშვნელი (significans) terminus technicus-ია, რომელსაც სწორედ ბოეციუსის ამ კომენტარებში ეყრება საფუძველი. კრეცმანის მოსაზრებით, მოაზროვნე ერთმანეთისგან მიჯნავს, ერთი მხრივ, იმას, რასაც ნიშანი აღნიშნავს (significare) და მეორე მხრივ, ნებისმიერ ისეთ რაღაცას, რასაც ნიშანი მიემართება (demonstrare). ბოეციუსის მიერ significans-ის ტექნიკურ ტერმინად გამოყენებას მკვლევარი სტოიკოსთა გავლენის შედეგად მიიჩნევს. კრეცმანის მოსაზრებით, სტოიკოსთა „აქსიომა“ (ἀξίωμα) ნიშნავს გამოთქმადს

⁷⁰ შდრ.: Spade 1981, 190. ამ აზრის გასამყარებლად, მკვლევარი უილიამ კრათორნსაც იშველიებს, რომელიც მისი აზრით, სწორედ აღნიშვნის ამ სტანდარტულ ცნებას უპირისპირდება. შდრ. Crathorn 1988, 271. “Ideo per istam propositionem, quae habetur a philosophis et allegatur: ‘intellectus est principiorum et scientia conclusionum’, debet intelligi ista propositio sic: intellectus est istorum quae significantur per principia, et scientia est istorum quae significantur per conclusiones. Philosophi enim et alii doctores in loquendo non distinxerunt inter signa et significata, et hac de causa occasionaliter defendunt errores et impugnant veritatem. Sciendum quod quia non possumus ipsa significata propositionum in se cognoscere nec in conceptibus naturalibus eorundem, quia de multis sillogisamus, quae nec in se nec suis conceptibus naturalibus a nobis cognoscuntur sed tantum in eorum signis ad placitum institutis, ideo utimur signis vice significatorum. ამ პასაჟში ის იკითხება, რომ კრათორნისთვის ცოდნის ობიექტი არის არა წინადადება, როგორც ასეთი, არამედ ის, რაც წინადადებით აღინიშნება, ამ თვალსაზრისით კი მისი შეხედულება De Interpretatione-სგან წამოსულ ტრადიციას ძალიან არ შორდება.

(λέκτων), რომელიც ან ქვემარტივია ან მცდარი, ხოლო თავად გამოთქმადი (λέκτων) გულისხმობს საგანს, რომელიც აღნიშნულია (σημαινόμενον), რაც ლათინურად significatum-ს შეესატყვისება.⁷¹

significatum-ის ცნება შუა საუკუნეებში დიდი დებატების საგანი იყო. კერძოდ, ისმებოდა საკითხი იმის შესახებ, თუ რითი განსხვავდებოდნენ ონტოლოგიური სტატუსის პერსპექტივაში significatum, იგივე აღნიშნული, enuntiabile, იგივე გამოთქმული და dictum, იგივე ნათქვამი ერთმანეთისგან? იყვნენ თუ არა ისინი ლინგვისტური ერთეულები? თუ უფრო მეტად მენტალურ ან ექსტრამენტალურ მოვლენებს წარმოადგენდნენ?⁷² მაგ. თუკი ავგუსტინეს მოვიხმობთ, dicibile-ს, ის უდავოდ იყენებს, მაგრამ არა, დიქტიზმის მსგავსად – წინადადების კონტექსტში, არამედ, უფრო მეტად დაბადებული სიტყვის აღსაწერად.⁷³

იმისთვის, რომ სრულებით გავიაზროთ, თუ რას გულისხმობს მკვლევარი ამ ინტერპრეტაციაში, აუცილებელია ჯერ ვინილოთ ის, თუ როგორ ხედავს ის propositio-ს მნიშვნელობას თუ როლს ბოეციუსთან და ზოგადად შუა საუკუნეების სემანტიკაში.

კრეცმანის მოსაზრებით, ყოველთვის, როცა შუა საუკუნეების ავტორები propositio-ს, როგორც ტერმინს ხმარობენ, ისინი ამ ცნების ქვეშ გულისხმობენ არა პროპოზიციულ შინაარსს, არამედ პროპოზიციულ ნიშანს. ნიშანს, რომელიც არის ან დაწერილი, ან გამოთქმული, ან გონისმიერი (მენტალური).⁷⁴

პროპოზიციის ამგვარ გააზრებაში ის „დიქტიზმის“ საფუძველს ხედავს. სახელდობრ, იმ ტიპის დოქტრინათა ერთიანობას, რომ-

⁷¹ შდრ. Kretzmann 1970, 773.

⁷² შდრ. Kretzmann 1970, 773.

⁷³ შდრ. Sancti Avrelii Avgustini, De Dialectica, Josephi Antonelli, Venetiis 1842, Caput 5 A. „Quod dixi, 'dicibile', verbum est; nec tamen verbum, sed quod in verbo intelligitur et in animo continetur significat“.

⁷⁴ შდრ. Kretzmann 1970, 767.

ლებიც პროპოზიციის significatum (აღნიშნული), enuntiabile (გამოთქმული) ან dictum (ნათქვამი) ცნებათა გარშემო ერთიანდებიან. მკვლევარი დიქტიზმს უპირისპირებს ტერმინიზმს, რომელიც მისეული განსაზღვრებით, არის ანალიზი იმ გზებისა, რომელთა მეშვეობითაც სიტყვები, რომლებიც ადგენენ პროპოზიციას, ერთმანეთის რეფერენციაზე და ლოგიკურ სტატუსზე ახდენენ გავლენას.⁷⁵ თუ dictum-ს „ნათქვამად“ მივიჩნევთ, კრეცმანის ეს აზრი ბოეციუსის სიტყვებით გამყარდებოდა, რომლებსაც ის, „კატეგორიულ სილოგიზმთა შესავალში“ წერს: „Unde etiam enuntiationis nascitur diffinitio, est enim enuntiatio quae verum falsumve denuntiat“.⁷⁶

ტერმინისტული ლოგიკა მეთორმეტე საუკუნის მესამე ნახევარში გაჩნდა. ამ ლოგიკის განვითარების ადრეულ საფეხურებს ადგილი ჰქონდა, აბელარის არატერმინისტული ხელნაწერების შემდგომ და უილიამ შერვუდელის უკვე სრულებით ტერმინისტულ ლოგიკურ ტექსტებს შორის არსებულ პერიოდში. ალან დე ლიბერა, სტატიაში –“ოქსფორდის და პარიზის ტრადიციები ლოგიკაში“ – შენიშნავს, რომ ტერმინისტული ლოგიკის რეცეფცია სრულებით ერთგვაროვანი არ ყოფილა და ლოგიკის ეს ტრადიცია განსხვავებული შტრიხებით ინერგებოდა ერთი მხრივ კონტინენტზე, ხოლო მეორე მხრივ – ბრიტანეთში.⁷⁷

ლამბერტუს მ. დე რიკის მოსაზრებით, ტერმინიზმი გულისხმობს „ტერმინთა ლოგიკას, რომელიც განხილულია, როგორც ვერბალურ კონტექსტში მომხდარი ფუნქციური ცვლილება. მკვლევარი ტერმინიზმის დაბადებას ტერმინის მახასიათებლე-

⁷⁵ შდრ. Kretzmann 1970, 768.

⁷⁶ შდრ. Anicii Manlii Severini Boetii, Introductio ad syllogismos categoricos, PL 64, 767C.

⁷⁷ აღნიშნულის მტკიცების მიუხედავად, ალან დე ლიბერა დასძენს, რომ ამ ორი ტრადიციის ერთმანეთისგან სრულებით გამოიჯვნა გაუმართლებელი იქნებოდა. მეტი ამ საკითხზე იხ. De Libera 1981, 174-187.

ბის თეორიის (Properties of Term) შექმნის ფონზე განიხილავს⁷⁸ და კრეცმანის მსგავსად შენიშნავს, რომ ტერმინიზმს საფუძვლად უდევს წინადადების ლოგიკური ანალიზი. სწორედ წინადადებას იყენებს ტერმინიზმი ტერმინთა მნიშვნელობის დივერსიფიკაციისთვის, თუმცადა ეს ფაქტი, დე რიკის აზრით, არ გულისხმობს იმას, რომ ტერმინიზმში „პროპოზიციული ლოგიკა“ უნდა ამოვიკითხოთ, არამედ უმთავრესი, რაზეც ყურადღება უნდა გავამახვილოთ, თავად პროპოზიციული ანალიზის ცნებაა. ამგვარი ანალიზი ვრცელდება არა მხოლოდ ტერმინიზმზე, არამედ ტერმინის მახასიათებელთა თეორიასა (Properties of Terms) და სუპოზიციის თეორიაზე, რომლებმაც ტერმინიზმის წიაღში ჰპოვეს განვითარება. მკვლევრის აზრით, ამგვარი ანალიზის ნოვატორულობა გამოიხატებოდა მეტალინგვისტურ პერსპექტივაში, რომელიც იმ აღწერითი წესების ფორმულირებას ახდენდა, რომელთა მიხედვითაც ტერმინებს პროპოზიციულ კონტექსტში, რეფერენციული ფუნქცია მიეწერებოდათ.⁷⁹

იან პირბორგის აზრით, ტერმინიზმის დაბადებაში მნიშვნელოვანი როლი არა მხოლოდ წმინდად ლოგიკურმა იდეებმა, არამედ გრამატიკოსთა დისკუსიებმაც ითამაშეს, კერძოდ პინბორგი ხაზს უსვამს, გრამატიკოსთა დისკუსიების შეჯამებულ ვერსიას, რომელიც 1140 წელს გამოჩნდა, სახელწოდებით: „Summa super Priscianum“. მკვლევრის აზრით, გრამატიკოსებმა დახვეწეს და რაფინირება მოახდინეს ლოგიკოსთა დოქტრინებისა, რითაც დიდწილად განსაზღვრეს კიდევ ტერმინისტული ლოგიკის აღმოცენება. მაგ. სუბსტანციურ სიტყვათა შესახებ გრამატიკული დისკუსიები არსებითი მნიშვნელობის გახდა ტერმინისტული

---

⁷⁸ შდრ. De Rick 2013, 30.

⁷⁹ შდრ. De Rick 2013, 30.

ლოგიკის ქვეშ დაბადებული სუპოზიციის თეორიის განვითარება-განვცრობისათვის.⁸⁰

კრეცმანი შენიშნავს, რომ ტერმინიზმისგან განსხვავებით (რომელიც, მისი აზრით, ნაკლებად სისტემატურად იქნა შუა საუკუნეების მანძილზე გააზრებული, როგორც სემანტიკური თეორია წინადადებათა შესახებ), დიქტიზმი მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე გაცილებით უფრო ექსპლიციტურად იყო დაინტერესებული პროპოზიციათა სემანტიკით. მკვლევრის მტკიცებით, დიქტიზმმა პროპოზიციის შუა საუკუნეების დეფინიციებიდან მეორე განსაზღვრება მიიღო და შეისისხლხორცა, კერძოდ კი ის, რომელიც წინადადებას განსაზღვრავს, არა მისი აგებულების პრიზმაში, არამედ მისი აღნიშვნის კონტექსტში. ამგვარ გაგებას კი, მკვლევარი ბოეციუსისეულს უწოდებს, რადგან სწორედ მის სემანტიკურ იდეებში ეყრება დიქტიზმის ცნებას საფუძვლები.⁸¹

კრეცმანისეული წაკითხვის მიხედვით, ბოეციუსისგან ინიცირებული „აღნიშვნის“ თეორია ფართო გაგებით გულისხმობს *მნიშვნელობას*, ხოლო უფრო ვიწრო გაგებით -*საზრისს*. ცხადია, რომ მკვლევარი აქ ფრეგესეულ Sinn და Bedeutung-ს ან, sense-ის და reference-ის გამოძახილს ხედავს. ფრეგესეული წყვილის (საზრისი და ნომინატი) შემოტანით დამკვიდრებულ დაყოფაზე, რომლის დროსაც designation-ს იყენებენ ე.წ. ნომინატის (reference) ანუ, გონების გარეთ არსებული, ექსტრამენტალური რეალობის, კერძოდ საგნის აღსანიშნავად, ხოლო signification-ს საზრისის (sense) აღსანიშნავად. ასეთი ინტერპრეტაციით კი, ძალზე ახლოს მივდივართ ფრეგედან დაწყებული ტრადიციის ბოეციუსიდან ინიცირებული დიქტიზმის პარარელიზაციასთან.

ამ მოსაზრებასთან ბევრი კითხვა ჩნდება. ფრეგეს შემოთხვევაში, ლოგიკის შესწავლის საქმეში ენის გრამატოლოგიური

⁸⁰ შდრ. Pinborg 1981, 253.

⁸¹ შდრ. Kretzmann 1970, 771.

და ფსიქოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინება ნაკლებად პროდუქტიული სვლაა, რადგან ლოგიკისგან ის ვერიფიკაციის მაღალ მაჩვენებელს ითხოვს. ეს უკანასკნელი, ფრეგესთან, ზუსტ განსაზღვრებებს და ფორმალური სისტემის სტრუქტურას საჭიროებს. ამგვარი მათემატიკური მოდელიდან კი სუბიექტურობა და ფსიქოლოგიზმი გატანილნი უნდა იქნენ. თავის პირველ სახელგანთქმულ ნაშრომში – *Begriffsschrift* (1879) – ის ავითარებს ლოგიკურ სისტემას, რომელიც, მისი აზრით, ადეკვატურად ახასიათებს და განმარტავს, იმ კონცეპტუალურ შინაარსებს, რომლებიც, როგორც წესი, ჩვეულებრივ ენობრივ გამოსახულებებში არც ისე მკაფიოდაა გამოკვეთილი. უფრო მოგვიანებით, 1882 წლის ტექსტში „*Begriffsschrift*“-ის მეცნიერული გამართლების შესახებ“ ის ნათლად აღწერს ამგვარი ლოგიკური სისტემის დაფუძნების აუცილებლობას.⁸² ენის ნებისმიერი ისეთი სქემა, რომელიც მენტალურ ენთითეტებზე გააკეთებდა აქცენტირებას (რაც ბოეციუსის თხზულების ჩვენ მიერ მოტანილი პასაჟებიდან დასტურდება) ფრეგესეული თვალსაწიერიდან, უფრო რაღაც სუბიექტურად და ცვალებადად ჩაითვლებოდა.⁸³ მას არ ექნებოდა ლოგიკური ვალიდურობისა და სიცხადის კომპონენტი, სწორედაც რომ ფსიქოლოგიურ-მენტალისტური სტრუქტურის გამო.

⁸² იხ. Frege 1979, 270; შდრ. თარგმანი: “ჩვეულებრივი ენა შევიძლია რომ ხელს შევადაროთ, რომელიც მრავალ უნართა შესასრულებლად საკუთარი ადაპტაციურობის მიუხედავად, მაინც უკმარი რჩება. ჩვენ საკუთარი თავებისთვის ხელოვნურ ხელებს ვამენებთ, ვირგებთ იარაღებს კონკრეტული მიზნებისთვის, რომელნიც უფრო მეტი სიზუსტით მუშაობენ, ვიდრე ამ ყოველივეს ხელი გააკეთებდა...იმგვარ სიმბოლოთა სისტემა გვესაჭიროება, რომელშიც ნებისმიერი ბუნდოვანება აღმოფეკვირილი იქნება, რომელსაც ექნება მკაცრი ლოგიკური ფორმა და რომლიდანაც შინაარსს დასხვლომა ვერ შეეძლება”.

⁸³ Grundlagen Der Arithmetik-ის შესავალში, სადაც ფრეგე თავისი ცოდნის თეორიის ძირითად პრინციპებს აყალიბებს, ერთ-ერთ ფუნდამენტურ, კერძოდ კი პირველ თეზად, ის „ფსიქოლოგიურის ლოგიკურისგან გამოიჯანას, ხოლო სუბიექტურის ობიექტურისაგან გამოიჯანას“ ასახელებს. შდრ.: Haaparanta and Hintikka 1986, 65-95.

კრეცმანის მიერ მნიშვნელობის თეორიის და ბოეციუსის სემანტიკის შედარებისას შეგვიძლია დავსვათ სხვა შეკითხვები, მაგალითად, იმის შესახებ, ზედმეტად ნაჩქარევად ხომ არ კითხულობს მკვლევარი მნიშვნელობის თეორიის თანამედროვე ასპექტებს ბოეციუსის აღნიშვნის თეორიაში და ხომ არ აიგივებს მათ? მაშინ, როცა თავად ბოეციუსი შენიშნავს, რომ არისტოტელესეული მნიშვნელობის თეორია მხოლოდ სახელსა და ზმნაზე (როგორც მეტყველების ორ ძირითად ნაწილზე) ვრცელდება:⁸⁴

2.3. სინონიმური მნიშვნელობები ბოეციუსთან

ჯონ მეგი წერს, რომ ბოეციუსი ხშირად *significatio*-ს სინონიმურ მნიშვნელობებად ტექსტში ხმარობს: *signare*-ს, *designare*-ს და *monstrare*-ს, ხოლო რიგ ადგილებში, ბოეციუსი იყენებს *significare*-ს, თანამედროვე *sense*-ის (საზრისი) კონტექსტში, *designare*-ს კი ნომინატის კონტექსტში, თუმცაღა იქვე დასძენს, რომ უფრო ხშირად მათ სინონიმური, ურთიერთჩამნაცვლებელი ფუნქციები ენიჭებათ. მიუხედავად იმისა, რომ მეგი ტერმინთა სინონიმურ

---

⁸⁴ შტრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: „Sed adfirmatio atque negatio sub interpretatione sunt. Quare nomen et verbum adfirmationis et negationis elementa esse manifestum est. his enim compositis adfirmatio et negatio coniunguntur. existit quicquid quaedam quaestio, cur duo tantum nomen et verbum se determinare promittat, cum plures partes orationis esse videantur. quibus hoc dicendum est, tantum Aristotelem hoc libro definisse, quantum illi ad id quod instituerat tractare sufficit. tractat namque de simplici enuntiativa oratione, quae scilicet huiusmodi est, ut iunctis tantum verbis et nominibus componatur. si quis enim nomen iungat et verbum, ut dicat: Socrates ambulat simplicem fecit enuntiativam orationem. enuntiativa namque oratio est (ut supra memoravi) quae habet in se falsi verique designationem. sed in hoc quod dicimus, Socrates ambulat, aut veritas necesse est contineatur, aut falsitas. hoc enim si ambulante Socrate dicitur, verum est, si non ambulante, falsum. perficitur ergo enuntiativa oratio simplex ex solis nominibus atque verbis. quare superfluum est quaerere cur alias quoque quae videntur orationis partes non proposuerit, qui non totius simpliciter orationis, sed tantum simplicis enuntiationis instituit elementa partiri. quanquam duae proprie partes orationis dicendae sint, nomen scilicet atque verbum. haec enim per sese utraque significant, coniunctiones autem vel praepositiones nihil omnino nisi cum aliis iunctae designant“ (14,1. 5-30).

ასპექტებზე ამახვილებს ყურადღებას, მისი ზოგადი მტკიცება, კრეცმანის დარად, თანამედროვე სემანტიკასა და ბოეციუსს შორის არსებული სიახლოვის პოზიციონირებაა, სახელდობრ, *საზრისის* და *ნომინატის* დანახვა ლათინი მოაზროვნის კომენტარებში. ამ ფაქტორს თავადვე უსვამს ხაზს, როცა წერს, რომ ბოეციუსისთვის აღნიშვნის პროცესი ორ ეტაპად ვითარდება: „პირველ რიგში გვაქვს *საზრისი*, ხოლო შემდგომ – *ნომინატი*“.⁸⁵

როგორც ვხედავთ, მეგის ნააზრევშიც მეორდება ბოეციუსის აღნიშვნის ხედვასა და თანამედროვე ხედვებს შორის პარალელის დანახვის ტენდენცია. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი ხაზს უსვამს ლათინი ავტორის მიერ ტერმინთა სინონიმური ხმარების თეზას, ის მაინც ცდილობს ტექსტებში საზრისისა და ნომინატის წყვილის ამოკითხვას.

პირველ თავში, როდესაც ბოეციუსის აღნიშვნის თეორიას მიმოვიხილავდით, ჩვენ ვნახეთ, რომ, ერთი მხრივ, ბოეციუსი ამტკიცებს: ხმით წარმოქმნილი ბგერები საგნების (*res*) აღნიშვნას აზრთა მეშვეობით, მედიაციით ახდენენ, ხოლო მეორე მხრივ, ის წერს, რომ ბგერები უპირველესად აღნიშნავენ აზრებს, ხოლო *მეორეულად* – საგნებს აზრთა *მედიაციით*. შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ ეს ხედვა თანამედროვე ენის ფილოსოფიაში დამკვიდრებული გამიჯვნის პირველსახეა. კერძოდ კი, ფრეგესეული წყვილის (*საზრისი* და *ნომინატი*) შემოტანით დამკვიდრებული დაყოფის წინამორბედი, თუმცა ჩემი მტკიცება იქნებოდა, რომ *designare* და *significare* ბოეციუსს სინონიმური მნიშვნელობით ესმის,⁸⁶

⁸⁵ შდრ. Magee 1989, 117.

⁸⁶ შდრ.: ბოეციუსის მიერ ამ ცნებათა სინონიმური მნიშვნელობით გამოყენების მაგალითები: *Anicii Manlii Severini Boetii* 1877: “vox vero conceptiones animi intellectusque significant”; *Anicii Manlii Severini Boetii*. 1877. *Commentarii in librum Aristotelis Peri hermēneias*, 20,1.27, Karl Meiser, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri: “voces vero quae intellectus designant” “litterae verba nominaque significant”; “haec vero (nomina) principaliter quidem intellectus secundo vero loco res quoque designant. Intellectus vero ipsi nihil

ხოლო როდესაც ის ბგერათა მიერ საგნის აღნიშვნაზე ლაპარაკობს, აქ მხოლოდ მეორეული აღნიშვნა შეგვიძლია, რომ დავინახოთ, პირველადი აღნიშვნის ობიექტებად ბოციუსისთვის აზრები გვევლინებიან, მათი მედიაციის გზით კი მყარდება მიმართება საგანთა სამყაროსთან.⁸⁷

2.4. ორ თვალსაზრისს შორის არსებული სხვაობები

საბოლოო ჯამში შეიძლება ითქვას, რომ სპადეც, კრეცმანიც და მეგიც ცდილობენ ბოციუსის თეორიის თანამედროვე მნიშვნელობის ცნებასთან არსებული სიახლოვის ჩვენებას. ჩვენი მსჯელობიდან ნათელი გახდა, რომ:

- ბოციუსისეულ აღნიშვნის თეორიას და იმ ტრადიციას შორის რომელსაც საფუძველი ფრეგემ ჩაუყარა პარალელები ნაკლებად იკვეთება. ფრეგეს შემთხვევაში ლოგიკის შესწავლის საქმეში ენის გრამატიკოლოგიური და ფსიქოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინება ნაკლებად პროდუქტიული სვლაა, რადგან ლოგიკისგან ის ვერიფიკაციის მაღალ მაჩვენებელს ითხოვს.⁸⁸

---

aliud nisi rerum significativi sunt” (20,1.17). აღსანიშნავია, რომ ყველა ამ პასაჟში *significare* და *designare* – *intellectus*-თან მიმართების აღსაწერადაა გამოყენებული.

⁸⁷ ჩვენ მიერ, ზემოთ უკვე მოხმობილ პასაჟში საუბარია, როგორც აზრთა, ისე საგანთა აღნიშვნაზე. შდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: „Nam cum ea qua sunt in voce res intellectusque significant, principaliter quidem intellectus. res vero quas ipsa intelligentia comprehendit, secundaria significatione per intellectuum medietatem, intellectus ipsi non sine quibusdam passionibus sunt, quae in animam ex subiectis veniunt rebus.“; ასევე, შდრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii. 1877. Commentarii in librum Aristotelis Peri hermēneias*, 33,1.30, Karl Meiser, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri: “licet voces rerum nomina sint, tamen non idcirco utimur vocibus, ut res significemus, sed ut eas quae ex rebus nobis innatae sunt animae passionēs” (41,1.13).

⁸⁸ იხ. გვ. 91-92.

- *designare* და *significare* ბოეციუსს სინონიმური მნიშვნელობით ესმის,⁸⁹ ხოლო როდესაც ის ბგერათა მიერ საგნის აღნიშვნაზე ლაპარაკობს, აქ მხოლოდ მეორეული აღნიშვნა შეგვიძლია, რომ დავინახოთ: პირველადი აღნიშვნის ობიექტებად ბოეციუსისთვის აზრები გვევლინებიან, მათი მედიაციის გზით კი მყარდება მიმართება საგანთა სამყაროსთან.⁹⁰
- ბოეციუსისთვის არისტოტელესეული მნიშვნელობის თეორია მხოლოდ სახელსა და ზმნაზე (როგორც მეტყველების ორ ძირითად ნაწილზე) ვრცელდება.⁹¹

---

⁸⁹ იხ. გვ. 93.

⁹⁰ იხ. გვ. 94.

⁹¹ შტრ.: *Anicii Manlii Severini Boetii 1877*: "Sed adfirmatio atque negatio sub interpretatione sunt. Quare nomen et verbum adfirmationis et negationis elementa esse manifestum est. his enim compositis adfirmatio et negatio coniunguntur. existit quicquid quaedam quaestio, cur duo tantum nomen et verbum se determinare promittat, cum plures partes orationis esse videantur. quibus hoc dicendum est, tantum Aristotelem hoc libro definisse, quantum illi ad id quod instituerat tractare sufficit. tractat namque de simplici enuntiativa oratione, quae scilicet huiusmodi est, ut iunctis tantum verbis et nominibus componatur. si quis enim nomen iungat et verbum, ut dicat: Socrates ambulat simplicem fecit enuntiativam orationem. enuntiativa namque oratio est (ut supra memoravi) quae habet in se falsi verique designationem. sed in hoc quod dicimus, Socrates ambulat, aut veritas necesse est contineatur, aut falsitas. hoc enim si ambulante Socrate dicitur, verum est, si non ambulante, falsum. perficitur ergo enuntiativa oratio simplex ex solis nominibus atque verbis. quare superfluum est quaerere cur alias quoque quae videntur orationis partes non proposuerit, qui non totius simpliciter orationis, sed tantum simplicis enuntiationis instituit elementa partiri. quanquam duae proprie partes orationis dicendae sint, nomen scilicet atque verbum. haec enim per sese utraque significant, coniunctiones autem vel praepositiones nihil omnino nisi cum aliis iunctae designant" (4,1. 5-30).

ბიბლიოგრაფია:

ძირითადი ლიტერატურა (ბერძნული და ლათინური წყაროები)

Ἀριστοτέλης. 1949. *Περὶ Ἑρμηνείας*. Minio-Paluello L (ed). Oxonii: e typographeo Clarendoniano.

Anicii Manlii Severini Boetii Commentarii in librum Aristotelis Peri hermēneias. 1877. Ed. Carolus Meiser. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri.

Anicii Manlii Severini Boetii. Introductio ad syllogismos categoricos. 2008. Ed. Christina Thomsen Thörnqvist. University of Gothenburg, Gothenburg.

Aristotle. 1880. *De Interpretatione 3, 16b22*. In Boethius' Latin translation, In *Peri hermeneias II*. Ed. Carolus Meiser. Leipzig: Teubner.

Augustine. 1841. “De Doctrina Christiana”. In *S. Aurelii Augustini Opera Omnia: Patrologiae Latinae Elenchus*.

Augustine. 1968. *De Trinitate XV.10.19*. Ed. W.J. Mountain auxiliante Fr. Glorie, 50A, Turnhout.

Avgustini Sancti Avrelii Dialectica. 1842. Ed. Josephi Antonelli, Venetiis.

Auxerre, L. 1971. *Summa Lamberti*. Franco Alessio (ed). Florence: La Nuova Italia Editrice.

Crathorn, William. 1988. *In primum Sententiarum*. In F. Hoffmann (ed), *Crathorn Quästionen zum ersten Sentenzenbuch*, Aschendorff, Münster, q 3.

di Ailly, P. 1980. *Conceptus et insolubilia*. Tran. by P. V. Spade. Reidel, Dordrecht.

Ockham, W. 1974. *Summa Logicae*. Pars I (Opera Philosophica). Boehner, Gal, Brown (eds), Franciscan Institute, St. Bonaventure Institute, NY.

ძირითადი ლიტერატურა (ქართულ ენაზე)

არისტოტელე. 2001. *სულის შესახებ*. თარგმანი თ. კუკავასი, თბილისი.

ძირითადი ლიტერატურა (კრიტიკული გამოცემები ინგლისურ ენაზე)

Boethius. 2010. *On Aristotle On Interpretation 1-3*. Trans. by Andrew Smith. Ancient Commentators on Aristotle, GEd. Richard Sorabji. London: Duckworth.

მეორადი ლიტერატურა/გამოკვლევები (ქართულ ენაზე)

კუჭუხიძე, ლ. 2021. „ფანტაზმები და გრძნობადი შემეცნება თომა აქვინელის გნოსეოლოგიაში, Summa Theologiaces-ს მიხედვით“. *ნეოპლატონიზმი: მოძღვრება და მისი რეცეფცია*. რედ. თ. ცოფურაშვილი, 161-179. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ცოფურაშვილი, თ. 2017. „თეოლოგია და ლოგიკა: Verbum თეორია და Modi Significandi-ის შესახებ მოძღვრება სქოლასტიკის ეპოქაში“. *ფილოსოფია და ლოგიკა*, 45-71. თ. ცხადაძე (რედ.). ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი.

მეორადი ლიტერატურა/გამოკვლევები (უცხო ენებზე)

Ackrill, J. 1963. *Aristotle's Categories and De interpretatione*. Oxford: Clarendon Press.

Belardi, W. 1981. "Riconsiderando la seconda frase del De Interpretatione". *Studi e saggi linguistici* 21: 79-83.

Belardi, W. 1975. *Il linguaggio nella filosofia di Aristotele*. Kappa, Rome.

Chomsky, N. 1969. "Linguistics and Philosophy". In *Language and Philosophy*, ed. by Sidney Hook, 51-94. New York: New York University Press.

Chomsky, N. 1968. *Language and Mind, Harcourt, Brace and World*. New York: New York University Press.

De Libera, A. 1981. "The Oxford and Paris Traditions in Logic". In *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, ed. by Kretzmann/Kenny/Pinborg, 174-187. Cambridge.

De Rick, L. M. 1981. "The origins of the theory of the properties of terms". In *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, ed. by Kretzmann/Kenny/Pinborg. Cambridge.

De Rick, L. M. 2013. "Semantics and Ontology An Assessment of Medieval Terminism". In *Medieval supposition theory revisited*, ed. by E. P. Bos, 13-60. Leiden Boston: Brill.

De Rijk, L. M. 1988. "On Boethius's Notion of Being: A Chapter of Boethian Semantics". In *Meaning and Inference in Medieval Philosophy*, ed. by Kretzmann Norman. Kluwer Publishers, The Netherlands.

Dutilh Novaes, C. 2011. "Supposition Theory". In *Encyclopedia of Medieval Philosophy*, ed. by Lagerlund H. Dordrecht: Springer.

Eco, U. 1987. *Meaning and Denotation, Theories of Meaning, Synthese*.

Fodor, J. 1980. *The Language of Thought*. Harvard University Press, USA.

Frege, G. 1979. *Sources of Knowledge in Mathematics and the Mathematical Natural Sciences, Posthumous Writings*. London: Blackwell.

Haaparanta, L. and Hintikka, J. (eds). 1986. *Frege Synthesized*. Dordrecht: Reidel Publishing Company.

Kretzmann, N. 1970. "Medieval Logicians on the Meaning of the Propositio". *The Journal of Philosophy* 67, n20, 767-787.

Kretzmann, N. 1974. "Aristotle on Spoken Sound Significant by Convention". In *Ancient Logic and Its Modern Interpretations. Synthese Historical Library (Texts and Studies in the History of Logic and Philosophy)*, ed. by Corcoran J., vol 9, 3-21. Dordrecht: D. Reidel.

Magee, J. 1989. *Boethius on Signification and Mind*. Leiden/New York: Brill.

Normore, C. 1990. "Ockham on Mental Language". In *Historical Foundations of Cognitive Science*, ed. by J. C. Smith, Philosophical Studies Series 46, 53-70. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Panaccio, C. 2004. *Ockham on Concepts*. VT: Burlington: Ashgate Publishing.

Pinborg, I. 1981. "Speculative Grammar". In *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, ed. by Kretzmann/Kenny/Pinborg. Cambridge.

Sadley, D. 1998. "Stoicism, 8 The Lekton". In *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. by Edward Craig. Oxford: Taylor and Francis.

Spade, Paul Vincent. 1981. "The Semantics of Terms". In *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, ed. by Kretzmann/Kenny/Pinborg. Cambridge.

Trentman, J. 1980. "Ockham on Mental". *Mind* 79, 586-590.

Whitaker, C. W. A. 1996. *Aristotele's De Interpretatione, Contradiction and Dialectic*. Oxford Aristotle Studies. Oxford: Clarendon Press.

Luka Kuchukhidze

Ilia State University; Savle Tsereteli Institute of Philosophy, Georgia

***Significare* – Aristotle’s Theory of Signification in the Boethian Commentaries**

Key words: Logic, Language, Aristotle, Boethius

The purpose of this article is to analyze the theory of signification, which is presented in the first chapter of Aristotle's treatise "On Interpretation" (*Peri Hermeneias*). More specifically, the main interest of the paper is the problem of the reception of this theory in the commentaries of Boethius. While commenting on five lines of the first chapter of Aristotle's treatise, Boethius develops a theory of signification which, according to some modern scholars, lays the foundation for a "psychological" interpretation of language. Within the "psychological" view of language, two aspects are highlighted by theoreticians: 1. Boethius's novel model of understanding of Aristotle's semantic triangle, in which spoken words primarily signify *affections of the soul* or (*mental experiences*) [*passiones animae*] and only secondarily, through their mediation, things; 2. A certain resemblance between the Boethian-Medieval scheme of "signification" and the modern concept of "meaning." In this paper, I try to show that: 1. If what is primarily signified by words are mental experiences, this does not mean that words do not signify things in any way, but rather that they (things) are objects of secondary signification. 2. The similarities between the Boethian notion of signification and the modern (derived from Frege) concept of "meaning" are overestimated. In Frege's case, the grammatical and psychological aspects of language, in the study of logic, are less fruitful for he demands from logic a rather strict verifiability.